

MI SMO TU ZBOG NJIH

– omogućimo im dostojanstven život bez nasilja!

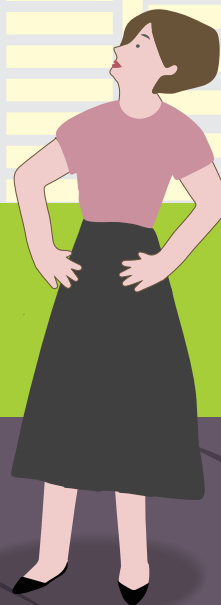
Amela Bašić Tomić

Gorica Ivić

Milijana Jaćimović

Radmila Žigić

Tanja Mandić Đokić

**Priručnik za razumijevanje nasilja u porodici i nasilja
prema ženama sa smjernicama za ophođenje**

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Agencija za ravnopravnost spolova
Bosne i Hercegovine

Projekat "Jačanje kapaciteta institucija za rješavanje rodno zasnovanog nasilja u BiH" se provodi uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

MI SMO TU ZBOG NJIH

– omogućimo im dostojanstven život bez nasilja!

Priručnik za razumijevanje nasilja u porodici i nasilja
prema ženama sa smjernicama za ophođenje

KVINNA
KVINNA

udruŽene
Žene
Banjaluka, BiH

Ova Publikacija je izrađena u okviru projekta „Dužna pažnja u pristupu ženama sa iskustvom rodno zasnovanog nasilja“, koji sprovodi *Fondacija Udružene žene Banja Luka* i *Udruženje žena sa invaliditetom Nika*. Finansijska sredstva za sprovedbu su osigurana putem granta u okviru projekta “Jačanje kapaciteta institucija za rješavanje rodno zasnovanog nasilja u BiH” Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. Sadržaj i mišljenja iz ove Publikacije ne moraju nužno odražavati stavove i politike Agencije za ravnopravnost spolova BiH Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

Ova Publikacija je djelimično finansirana od strane Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida) i fondacije *Kvinna till Kvinna*. Mišljenja iznesena u publikaciji ne odražavaju nužno mišljenja Sida-e i fondacije *Kvinna till Kvinna*. Za sadržaj su odgovorne samo autorke.

SADRŽAJ

O PRIRUČNIKU	7
UVOD	8
MEĐUNARODNI STANDARDI U ZAŠTITI ŽRTAVA NASILJA U PORODICI I NASILJA PREMA ŽENAMA	10
CEDAW – Ženska konvencija ili Povelja ženskih prava	10
Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici	12
Javne službe, institucije i organizacije nadležne za postupanje u slučajevima nasilja u porodici i nasilja prema ženama	17
Presuda Evropskog suda za ljudska prava – primjer iz prakse	18
PSIHOSOCIJALNI ASPEKTI NASILJA U PORODICI I NASILJA PREMA ŽENAMA	25
Dinamika nasilnih odnosa u porodici	25
Točak nasilja	29
Uticaj nasilja na žrtve	31
Depresivni poremećaj	33
Posttraumatski stresni poremećaj	33
Samopoštovanje	34
Uticaj nasilja na žene starije životne dobi (iznad 65 godina)	34
Uloga socijalne sredine u ohrabrivanju nasilja u porodici i nasilja prema ženama	35
PREPORUKE/SMJERNICE PROFESIONALCIMA/KAMA ZA SENZIBILAN PRISTUP I OPHOĐENJE PREMA ŽRTVAMA NASILJA U PORODICI I ŽENAMA ŽRTVAMA NASILJA	37
Prvi kontakt sa žrtvom	38
Intervju i opservacija	40
Podrška žrtvama nasilja u porodici i ženama žrtvama nasilja za vrijeme procesuiranja nasilja	46
Podrška žrtvama nasilja u porodici i ženama žrtvama nasilja kroz specijalizovane usluge i druge oblike podrške	51
Saradnja subjekata zaštite u najboljem interesu žrtve nasilja	53
NASILJE PREMA ŽENAMA S INVALIDITETOM U PORODICI I IZVAN PORODICE	54
Prepoznavanje specifičnih vidova nasilja prema ženama s invaliditetom	56
Prilagođena akcija – pristupačna usluga zaštite	57
LITERATURA	62

O PRIRUČNIKU

Fondacija *Udružene žene* Banja Luka više od dvadeset godina ženama i djeci žrtvama nasilja pruža podršku kako bi živjeli slobodno, bez nasilja i kako bi zaštitili svoja osnovna ljudska prava. Pored direktne podrške kroz SOS telefon, besplatno pravno savjetovalište i Sigurnu kuću, zalažemo se da se zakonske norme usklade s međunarodnim standardima koji propisuju visok nivo zaštite za žrtve nasilja. Međutim, problem nasilja u porodici i nasilja prema ženama nije moguće iskorijeniti samo pravnim normama.

Cilj Priručnika je da se nasilje u porodici i nasilje prema ženama sagleda iz perspektive žrtve nasilja, kako nesvjesne predrasude i stereotipi profesionalca i profesionalke o nasilju u porodici i nasilju prema ženama ne bi stvorile dodatne barijere u ostvarivanju prava žrtava nasilja. Svjesni specifičnosti društvenog položaja u kojem se nalaze žene sa invaliditetom, a koji značajno utiče na povećanje rizika od nasilja kao i na (ne)moгуćnost pristupa postojećim mehanizmima zaštite, zajedno s Mrežom žena s invaliditetom *Nika* iz Banje Luke, a uz podršku stručnjakinja iz oblasti psihologije, socijalne zaštite i civilnog sektora kreirale smo ovaj Priručnik. On nam pruža širu sliku nasilja i profesionalcima/kama daje smjernice za ophođenje prema žrtvama kako bismo omogućile bržu, potpuniju i efikasniju zaštitu svih žrtava nasilja, uključujući i žene s invaliditetom i doprinijele efikasnijem sankcionisanju počilaca nasilja.

Kroz četiri poglavlja sadržanih u Priručniku obuhvatile smo međunarodne standarde u zaštiti žrtava nasilja u porodici i nasilja prema ženama, psihosocijalne aspekte nasilja prema ženama i nasilja u porodici, smjernice i preporuke profesionalcima/kama za ophođenje sa žrtvama nasilja i nasilja prema ženama sa invaliditetom u porodici i izvan porodice.

Nadamo se da će ovaj Priručnik biti shvaćen i prihvaćen od strane subjekata zaštite kao alat za svakodnevni rad, da će doprinijeti smanjenju predrasuda i stereotipa profesionalaca/ki o nasilju u porodici i nasilju prema ženama i da će, na kraju, doprinijeti većem nivou zaštite žrtava i adekvatnom sankcionisanju počilaca nasilja.

Fondacija *Udružene žene* Banja Luka

UVOD

"Nasilje protiv žena je možda najsramotniji i najrasprostranjeniji oblik kršenja ljudskih prava. Ono ne poznaje geografske i kulturološke granice, kao ni granice ekonomskog bogatstva. Sve dok se nastavlja, ne možemo tvrditi da činimo stvarni napredak prema jednakosti, razvoju i miru."

Kofi Annan, bivši Generalni sekretar Ujedinjenih nacija
"Svijet slobodan od nasilja protiv žena"
Globalna video-konferencija Ujedinjenih nacija, 8. mart 1999. godine

Nasilje u porodici i nasilje prema ženama predstavlja veliki globalni problem i kršenje ljudskih prava. Žene su danas, nažalost, u svim dijelovima svijeta izložene različitim oblicima fizičkog nasilja, psihološkog zlostavljanja, seksualnog iskorištavanja, silovanja, prisiljavanja na trudnoću i rađanja, prisiljavanja na abortus, omalovažavanja i ekonomskog nasilja. Nasilje prema ženama se pojavljuje u različitim vrstama partnerskih odnosa, a dominantno je prisutno u porodici i porodičnim zajednicama.

Svjetska zdravstvena organizacija je objavila podatke da je jedna od tri žene (35%) širom svijeta doživjela neki oblik nasilja u partnerskom ili vanpartnerskom odnosu. Većina počinitelaca nasilja su intimni partneri.

Čak 38% ubistava žena na globalnom nivou je počinjeno od strane muškog intimnog partnera.¹

Danas još uvijek postoje osobe koje vjeruju da žene nisu i ne trebaju biti ravnopravne sa muškarcima, da jedan partner ima pravo da kontroliše drugog što je često pozadina nasilja prema ženama i nasilja u porodici.

Porodica je mjesto gdje bi svi njeni članovi trebali biti najsigurniji. Nažalost, ona je često i mjesto gdje su žene i djeca u najvećoj opasnosti, mjesto gdje se suočavaju s najvećim strahovima, terorom i nasiljem, a koje dolazi od nekoga ko je njima blizak i kome bi trebali vjerovati.

Herman ukratko tvrdi: "Političko zatočeništvo je obično prepoznato, dok se porodično zatočeništvo žene i djece često ne vidi. Svako može u svom domu raditi što hoće; ali se rijetko zna da taj isti dom može biti zatvor ženi i djeci. U porodičnom zatočeništvu, fizičke zapreke za bijeg su rijetke. U većini domova, čak i u onim najokrutnijim, nema rešetaka na prozorima, nema ograda od bodljikave žice. Žene i djeca obično nisu vezani lancima, iako se i to događa češće nego se može zamisliti. Prepreke za bijeg su obično nevidljive. One su ipak iznimno jake. Djeca se drže zatočenim njihovom nesamostalnošću. Žene se drže zatočenima ekonomskom, društvenom, psihološkom i pravnom podređenošću, kao i fizičkom snagom." (Herman, 74).

¹ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

Obaveza društva je da razumije težinu i negativne posljedice nasilja u porodici i nasilja prema ženama i učini sve kako bi spriječio sve vidove nasilja i kako bi ih procesuirao, a da žrtvama pruži maksimalnu podršku i zaštitu.

Pružaoци/teljke usluga, profesionalci/ke koji dolaze u kontakt sa žrtvama nasilja, predstavnici/ce policije, sudova, tužilaštva, centri za socijalni rad, zdravstvene institucije, obrazovne institucije, centri za besplatnu pravnu pomoć i nevladine organizacije u radu sa žrtvama nasilja se suočavaju s brojnim izazovima, a posebno u situacijama u kojima su žene žrtve nasilja određenom ličnom karakteristikom dodatno marginalizovane.

Profesionalci/ke koji pružaju podršku u većini slučajeva nisu specijalizovani i adekvatan odgovor može biti ograničen brojnim faktorima kao što su: neadekvatno razumijevanje nasilja u porodici i nasilja prema ženama, različitim oblicima nasilja, prisustvom stereotipa i predrasuda, nerazumijevanjem položaja žrtve i posljedica koje nasilje ostavlja na žrtvu i društvenu zajednicu.

Usvajanjem novih znanja o međunarodnim standardima iz oblasti nasilja u porodici i nasilja prema ženama, psihosocijalnim aspektima nasilja i preporukama iz prakse za ophođenje prema žrtvama nasilja, uključujući i višestruko marginalizovane žene pružaoци/teljke usluga će imati mogućnost da ojačaju svoje kapacitete za senzibilan pristup u radu. Senzibilan pristup profesionalaca/ki će doprinijeti prevenciji i sprečavanju nasilja, kao i boljem iskustvu žrtava nasilja u procesno-pravnim procedurama što može poboljšati saradnju žrtava sa subjektima zaštite i, na kraju, dovesti do snažnijeg i efikasnijeg odgovora društva na nasilje u porodici i nasilje prema ženama.

MEĐUNARODNI STANDARDI U ZAŠTITI ŽRTAVA NASILJA U PORODICI I NASILJA PREMA ŽENAMA

Međunarodni standardi zaštite žena od nasilja sadržani su u različitim dokumentima usvojenim na nivou Ujedinjenih nacija, Savjeta Evrope i Evropske unije, kao i u preporukama i odlukama tijela koja prate primjenu međunarodnih dokumenata, bilo da su donesene na osnovu državnih i/ili alternativnih izvještaja ili u pojedinačnim slučajevima kršenja prava. Značajan izvor standarda predstavlja praksa **Evropskog suda za ljudska prava** u oblasti rada na predmetima nasilja prema ženama. Za potrebe ove publikacije detaljnije ćemo predstaviti **Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)** sa **Opštom preporukom broj 19 i Opcionim protokolom i Konvenciju Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici**. Poseban dodatak čini prikaz presude Evropskog suda za ljudska prava, *Opuz protiv Turske (Applikacija br. 33401/02)* kao putokaz svim profesionalcima/kama iz vladinog i nevladinog sektora za razumijevanje jednog od ključnih standarda postupanja u slučajevima nasilja prema ženama – obaveze dužne pažnje ili *due diligence*, odnosno zaštite ljudskih prava žrtava koja je u osnovi međunarodnih standarda.

CEDAW – Ženska konvencija ili Povelja ženskih prava

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena² (*Convention on the elimination of all forms of discrimination against women, u daljem tekstu: CEDAW*³) je usvojena na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 1979. godine kao prvi cjelokupni međunarodno priznati dokument o pravima žena. Nazivaju je i **Poveljom ženskih prava** ili **Ženskom konvencijom**.

Na snagu je stupila kao Međunarodni ugovor 03. septembra 1981. godine, nakon što ju je ratifikovalo dvadeset zemalja. Trenutno je oko 90% članica Ujedinjenih naroda potpisalo Konvenciju, a među njima je i Bosna i Hercegovina. Važno je napomenuti da je Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama sastavni dio Ustava Bosne i Hercegovine.

Po prvi put, prije 39 godina, dobili smo međunarodno priznatu definiciju diskriminacije na osnovu pola, koja je preuzeta i ugrađena i u Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine – prečišćen tekst, Službeni glasnik BiH, br. 32/10.

² Odobrena i predložena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih naroda 34/180 od 18. decembra 1979. Stupila na snagu: 3. septembra 1981. u skladu sa članom 27.(1) Pripojena Ustavu BiH u Aneksu I

³ KONVENCIJA O UKIDANJU SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA, Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006,
http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/Documents/CEDAW_308094062.pdf, Pristupljeno 11. 12. 2018. godine

CEDAW konvencija u članu 1. definiše diskriminaciju žena kao «svaku razliku, isključenje ili ograničenje na osnovu pola, što ima za posljedicu ili cilj da ženama ugrozi ili onemogući priznavanje, ostvarivanje ili uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, a na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.»

Konvencija postaje sve značajniji instrument u XXI vijeku. Tako i *Milenijski razvojni ciljevi* Ujedinjenih naroda potvrđuju odlučnost međunarodne zajednice u borbi protiv problema siromaštva žena, jer indikatori pokazuju da žene žive u sve većem siromaštvu. Konvencija naglašava principe koje država mora garantovati u uživanju ljudskih prava i osnovnih sloboda, te u osiguranju jednakih mogućnosti za žene u napredovanju na svim poljima. Godine 1982. uspostavljen je **Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije prema ženama** u svrhu praćenja primjene Konvencije. Države koje su ratifikovale Konvenciju dužne su podnositi periodične izvještaje ovom Komitetu. Godine 1999. Generalna skupština UN-a je usvojila Opcioni protokol koji je otvoren za pristupanje. Bosna i Hercegovina je pristupila i ratifikovala Opcioni protokol kojim je građanima omogućeno podnošenje direktnih žalbi navedenom UN Komitetu.

U svom izvornom tekstu CEDAW nema posebno razrađene odredbe vezane za obaveze članica u sprečavanju nasilja prema ženama. U Opštoj preporuci broj 19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena apostrofira nasilje zasnovano na razlici polova kao „**oblik diskriminacije koji ozbiljno umanjuje mogućnosti da žene koriste prava i slobode na osnovu ravnopravnosti sa muškarcima**”⁴. Godine 1989. Komitet je preporučio da države uključe u svoje izvještaje informacije o nasilju i o mjerama preduzetim u borbi sa nasiljem. Na desetom zasijedanju Komiteta, 1991. godine, odlučeno je da se dio jedanaestog zasijedanja posveti diskusiji i proučavanju člana 6. i drugih članova Konvencije koji se odnose na nasilje prema ženama i na seksualno uznemiravanje i zlostavljanje žena. Ova tema je odabrana po očekivanju Svjetske konferencije o ljudskim pravima 1993. godine, a koju je Generalna skupština sazvala svojom rezolucijom 45/155 od 18. decembra 1990. godine. Komitet je zaključio da nijedan izvještaj država članica nije adekvatno prikazao blisku povezanost diskriminacije žena, nasilja zasnovanog na razlici polova i kršenja ljudskih prava i sloboda. Za potpuno sprovođenje Konvencije potrebno je da države uvedu stvarne mjere u cilju suzbijanja svih oblika nasilja prema ženama, zaključeno je u Opštoj preporuci br. 19⁵ čime su stvorene osnove za donošenje drugih regionalnih instrumenata za štite žena od nasilja među kojima je za nas najznačajnija Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici.

⁴ Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (jedanaesto zasijedanje 1992) Nasilje nad ženama, https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/opsta_preporuka_br19.pdf

⁵ Opšta preporuka br. 19 navodi listu dužnosti. One podrazumijevaju i obavezu države da “poduzme sve pravne i druge mjere neophodne za obezbjeđenje efikasne zaštite žena od nasilja zasnovanog na spolu uključujući i kaznene sankcije, građanske pravne lijekove i mjere kompenzacije kojima se žene štite od svih vidova nasilja”.

Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici

Savjet Evrope je samom Preporukom Rec 2002/05 o zaštiti od nasilja prema ženama dao okvir mjera zaštite žena od nasilja, posebno od porodičnog nasilja kao najzastupljenijeg oblika rodno zasnovanog nasilja. Zemlje članice treba da uvedu, razviju i/ili poboljšaju svoju politiku protiv nasilja koja se temelji na:

- maksimalnoj sigurnosti i zaštiti žrtava;
- osnaživanju žena žrtava kroz optimalnu podršku i pomoć struktura kojima se izbjegava sekundarna viktimizacija;
- prilagođavanju krivičnog i građanskog prava, uključujući sudsku proceduru;
- podizanju svijesti javnosti, edukaciji djece i mladih osoba;
- osiguravanju posebnih obuka za profesionalce/ke koji se suočavaju sa problemom nasilja prema ženama;
- prevenciji u svim relevantnim područjima.

Ova i druge preporuke Savjeta Evrope detaljno su razrađene u **Konvenciji Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici** koja je usvojena u aprilu 2011. godine i skraćeno se najčešće naziva **Istanbulska konvencija**.

Istanbulska konvencija ima 12 poglavlja, dodatak i obrazloženje i odražava riješenost autora i autorki, kao i Savjeta Evrope da uspostavi jedinstveno razumijevanje i standarde postupanja u slučajevima nasilja prema ženama i nasilja u porodici, a koji bi trebalo da dovedu do nulte tolerancije na nasilje prema ženama i doprinesu zaustavljanju nasilja. **Jedan od ključnih principa Konvencije je da nijedno djelo nasilja prema ženama ne smije da bude oprošteno.** Bosna i Hercegovina je pristupila i ratifikovala Istanbulsku konvenciju i njene norme su obavezujuće za sve nivoe vlasti u našoj zemlji.⁶ U Bosni i Hercegovini Istanbulska konvencije je stupila na snagu 01. avgusta 2014. godine.

Konvencija propisuje da je **nasilje prema ženama kršenje osnovnih ljudskih prava** i oblik **diskriminacije žena** i daje cjelokupan pregled zakonskih i drugih mjera koje države članice treba da preduzmu u cilju potpune i efikasne zaštite žrtava svih oblika nasilja prema ženama, uključujući i nasilje u porodici. Istanbulska konvencija kao uzrok nasilja prema ženama definiše istorijski nejednake odnose moći između žena i muškaraca i nasilje prepoznaje kao jedan od ključnih mehanizama kojima su žene primorane da budu u podređenom položaju u odnosu na muškarce.

Konvencija nameće obavezu državama članicama da osiguraju uslove:

⁶ Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori, broj 19/13

Za sprečavanje, istraživanje, kažnjavanje i osiguranje reparacije za sve radnje nasilja.

Nečinjenje povlači odgovornost ne samo aktera koji su počinili nasilje, već i odgovornost države.

Oblast primjene Konvencije odnosi se na sve vidove nasilja prema ženama, uključujući i nasilje u porodici koje nesrazmjerno češće trpe žene nego muškarci.

Konvencija obavezuje države članice na:

- donošenje i sprovođenje **cjelokupnih i koordinisanih politika** za sprečavanje i suzbijanje svih oblika nasilja koje **na centralno mjesto stavljaju zaštitu i prava žrtve** i sprovode se putem efikasne saradnje svih relevantnih organizacija,
- **podršku i efikasnu saradnju sa relevantnim nevladinim organizacijama,**
- **prikupljanje statističkih podataka i podršku istraživanjima o nasilju prema ženama,**
- **efikasne mjere prevencije**
- **procesuiranje svih djela nasilja prema ženama.**

Pojmovi i definicije nasilja prema ženama

„Nasilje prema ženama“ označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije prema ženama i predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu dovesti do **fizičke, seksualne, psihičke ili ekonomske povrede ili patnje** za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu ili arbitrarno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu.

„Nasilje u porodici“ označava svako djelo **fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja** do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu odnosno **između bivših ili sadašnjih supružnika odnosno partnera**, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom.

„Rod“ označava društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i atribute koje dato društvo smatra prikladnim za žene i muškarce.

„Rodno zasnovano nasilje prema ženama“ označava nasilje koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno utiče na žene.

„Žrtva“ označava svako fizičko lice koje je izloženo ophođenju opisanom u prethodnim definicijama nasilja. Pojam **„žena“** uključuje djevojke ispod **18 godina starosti**.

*Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici
(član 3 – Definicije)*

U smislu ophođenja odnosno postupanja svih državnih aktera/ki u slučajevima nasilja prema ženama, Konvencija propisuje obavezu **dužne pažnje** (*due diligence*) po kojoj će se „članice uzdržati od učešća u bilo kakvom činu nasilja prema ženama i obezbijediti da državni organi, zvaničnici, službenici, ustanove i drugi akteri koji nastupaju u ime države postupaju u skladu s ovom obavezom“. Dužna pažnja obavezuje članice da preduzmu zakonodavne ili druge mjere da **spriječe, istraže, kazne i obezbijede reparaciju za djela nasilja obuhvaćena ovom Konvencijom koju učine nedržavni akteri**.

Slično ostalim konvencijama o kojima se govorilo na nivou Savjeta Evrope i ova Konvencija prati tzv. „**strukturu 3 slova P**“ odnosno „**prevencije**“, „**protekcije**“ (zaštite) i „**procesuiranja**“ (krivičnog gonjenja). Međutim, budući da su za djelotvoran odgovor na sve oblike nasilja obuhvaćene ovom Konvencijom potrebne mjere u više od ove tri oblasti, autori su smatrali da je neophodno uvesti još jedno slovo „**P**“ (**integrisane politike**).

Istanbulska konvencija pruža detaljan, cjelokupan i pravno obavezujući okvir državnih mjera za eliminaciju rodno zasnovanog nasilja pokrivajući, između ostalog, sljedeće oblasti:

- **Integrisane politike i prikupljanje podataka:** To uključuje obavezu donošenja i sprovođenja cjelokupnih i koordinisanih politika za sprečavanje i suzbijanje svih oblika nasilja koje na centralno mjesto stavljaju prava žrtve, te koje se sprovode kroz efikasnu saradnju između svih relevantnih organizacija (član 7); **obavezu da podrže i efikasno sarađuju s relevantnim nevladinim organizacijama** (član 9); te obavezu za prikupljanje razvrstanih odgovarajućih statističkih podataka i da pruže podršku istraživanjima o nasilju prema ženama (član 11).
- **Prevencija:** Konvencija, između ostalog, uspostavlja obavezu osiguravanja obuke relevantnih stručnjaka/kinja koji se bave žrtvama nasilja o ravnopravnosti polova, sprečavanju i otkrivanju takvog nasilja, potrebama i pravima žrtava, kao i kako spriječiti sekundarnu viktimizaciju. Takva obuka, takođe, treba pokriti koordinisanu multiagencijsku saradnju kako bi se osiguralo cjelokupno i odgovarajuće upućivanje službama (član 15).
- **Zaštita i podrška:** Države moraju žrtvama osigurati **pristup odgovarajućim službama podrške** kako bi se olakšao njihov oporavak od nasilja. To uključuje zdravstvenu zaštitu i socijalne usluge koje imaju primjerene resurse i stručno osoblje koje je obučeno za pomoć žrtvama, te za njihovo upućivanje odgovarajućim službama (član 20). Dalje, Konvencija predviđa odgovarajuća i **lako dostupna skloništa i krizne referalne centre za žrtve silovanja** ili seksualnog nasilja koji bi trebali postojati u dovoljnom broju (član 23, 25) i telefonske linije širom države koje rade na osnovi 24/7, a koje su besplatne i koje pružaju povjerljive savjete (član 24). Države moraju osigurati da žrtve dobiju **primjerene i pravovremene informacije o raspoloživim uslugama podrške i pravnim mjerama** na jeziku koji razumiju (član 19). Konvencija takođe navodi niz osnovnih načela za pružanje usluga (član 18, vidjeti poglavlje 2.5, rubrika 8).

Član 23 – Sigurne kuće

Članice će preduzeti sve neophodne zakonodavne ili druge mjere kako bi omogućile otvaranje odgovarajućih, lako dostupnih sigurnih kuća u dovoljnom broju za bezbjedan smještaj i proaktivnu pomoć žrtvama nasilja, posebno ženama i njihovoj djeci.

Član 24 – Besplatne telefonske linije za pomoć

Članice će preduzeti neophodne zakonodavne ili druge mjere za uspostavljanje non-stop (24 sata dnevno) besplatne telefonske linije za pomoć koja pokriva cijelu zemlju, radi davanja savjeta pozivaocima u vezi sa svim vidovima nasilja obuhvaćenih ovom Konvencijom povjerljivo, odnosno čuvajući njihovu anonimnost.

Član 25 – Podrška za žrtve seksualnog nasilja

Članice će preduzeti neophodne zakonodavne ili druge mjere kako bi omogućile otvaranje odgovarajućih, lako dostupnih kriznih centara za slučajeve silovanja ili centara za žrtve seksualnog nasilja u dovoljnom broju koji žrtvama obezbjeđuju usluge ljekarskog i forenzičkog pregleda, podršku u slučaju traume i savjetovanje.

Mjere podrške žrtvama moraju da se odvijaju u skladu sa sljedećim principima:

- Da su zasnovane na razumijevanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici iz rodne perspektive i da su usmjerene na ljudska prava i bezbjednost žrtve;
- Da su zasnovane na integrisanom pristupu koji uzima u obzir odnos između žrtava, učinilaca, djece i njihovog šireg društvenog okruženja;
- Imaju za cilj izbjegavanje sekundarne viktimizacije;
- Imaju za cilj osnaživanje i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja;
- Da različite službe za zaštitu i podršku žrtava budu u istim prostorijama tamo gdje je to moguće;
- Da odgovaraju na specifične potrebe ugroženih osoba, uključujući i djecu žrtve i da su im dostupne.

Pružanje usluga ne smije da zavisi od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili svjedoči protiv bilo kog učinioca.

Za zaštitu djece i djece svjedoka Konvencija propisuje i posebna prava i principe postupanja, što je vidljivo i u definiciji ovih obaveza.

Član 26 – Zaštita i podrška za djecu svjedoke

1. Članice će preduzeti neophodne zakonodavne ili druge mjere kako bi obezbijedile da se prilikom pružanja usluga zaštite i podrške žrtvama vodi računa o pravima i potrebama djece svjedoka svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom.

2. Mjere u skladu sa ovim članom uključuju psihosocijalno savjetovanje primjereno uzrastu djece svjedoka svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom, a dužna pažnja poklanja se najboljem interesu djeteta.

Obrazloženje: Izloženost fizičkom, seksualnom ili psihičkom nasilju i zloupotrebi između roditelja ili drugih članova porodice ima ozbiljan uticaj na djecu. Uzrok je straha, traume i negativno utiče na njihov razvoj. Iz tog razloga član 26. sadrži obavezu da obezbijedi da se prava i potrebe djece svjedoka nasilja uzmu u obzir kada im se pružaju usluge i pomoć. Termin „djeca svjedoci“ ne odnosi se samo na djecu koja su prisutna tokom nasilja i aktivno ga posmatraju, već i na onu djecu koja su izložena vrislima i drugim zvucima nasilja dok se kriju u blizini ili se odnosi na onu djecu koja su izložena dugoročnim posljedicama takvog nasilja. Važno je prepoznati i rješavati problem viktimizacije djece svjedoka svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom kao i njihovo pravo na podršku. Stav 2, prema tome, poziva na najbolje psihosocijalne intervencije na osnovu podataka prilagođenih uzrastu i stepenu razvoja djeteta, kako bi ono moglo da se nosi sa traumatskim iskustvom tamo gdje je to neophodno. Sve ponuđene usluge moraju imati u vidu najbolji interes djeteta.

Dalje, Konvencija uspostavlja obaveze države u području zakonodavstva, mjere istrage, procesuiranja i zaštite, migracije i azila te međunarodne saradnje.

U Petom poglavlju Konvencije (**Materijalno krivično pravo**) je posebno naglašena obaveza država članica da propišu zakonodavne mjere koje će obezbijediti da, pri odlučivanju o starateljstvu i posjeti (viđanju djece), nadležne službe uzmu u obzir slučajeve nasilja obuhvaćene ovom Konvencijom i da je **interes bezbjednosti žrtava i djece prioritet postupanja** (član 31).

Vrste nasilja koje obuhvata Konvencija su, između ostalog i: **prinudni brakovi, psihičko nasilje, proganjanje, fizičko nasilje, seksualno nasilje, uključujući i silovanje, genitalno sakaćenje žena, prinudni abortus i prinudna sterilizacija, seksualno uznemiravanje**, pomaganje odnosno podstrekavanje i pokušaj, neprihvatljiva opravdanja za krivična djela, uključujući i djela počinjena u ime takozvane „časti“.

Sankcije i mjere za krivična djela iz ove Konvencije moraju da budu djelotvorne i srazmjerne, te da odvrćaju od vršenja krivičnih djela i mogu učiniocu nasilja da izreknu mjeru ukidanja prava na roditeljstvo, ako je to u najboljem interesu djeteta i ako se bezbjednost žrtve ne može garantovati na drugi način.

Konvencija propisuje i otežavajuće okolnosti koje trebaju da budu uzete u obzir pri izricanju kazni (član 46) – krivično djelo počinjeno nad bivšim ili sadašnjim supružnikom ili partnerom od strane člana porodice koji stane sa žrtvom ili lica koje je zloupotrebilo svoj autoritet, ponavljanje istog ili sličnog krivičnog djela, krivično djelo počinjeno nad licem koje je postalo ugroženo usljed određenih okolnosti, nad djetetom ili u prisustvu djeteta, djelo praćeno ekstremnim nasiljem, uz prijetnju oružja, ozbiljnost fizičkih ili psihičkih posljedica po žrtvu, ranija osuđivanost i druge okolnosti.

Konvencija propisuje i obavezu članica da obezbijede da istrage i sudski postupci za krivična djela iz ove Konvencije ne zavise u potpunosti od prijave žrtve i da postupak može da se nastavi i kada žrtva povuče svoju izjavu ili prijavu (član 55). Fizička bezbjednost žrtve, zaštita od ponavljanja ili eskaliranja nasilja posebno su propisani Konvencijom, kao i obaveza država članica da upravljaju ovim vrstama rizika i u zakone ugrade posebne mehanizme zaštite (zaštitne mjere).

Član 51 – Procjena rizika i upravljanje rizikom

1. Članice će preduzeti neophodne zakonodavne odnosno druge mjere kako bi osigurale da **nadležni organi obave procjenu rizika od smrtnosti, ozbiljnosti situacije i rizika od ponavljanja nasilja s ciljem upravljanja rizikom** i, ako je neophodno, koordinisanog osiguranja i podrške.
2. Strane će preduzeti neophodne zakonodavne odnosno druge mjere kako bi osigurale da se prilikom procjene iz stava 1. uzme u obzir, u svim fazama istrage i primjene zaštitnih mjera, činjenica da učinioci djela nasilja obuhvaćenih ovom Konvencijom posjeduju vatreno oružje odnosno imaju pristup vatrenom oružju.

Javne službe, institucije i organizacije nadležne za postupanje u slučajevima nasilja u porodici i nasilja prema ženama

Uspostavljanjem principa 4P (zaštita, prevencija, procesuiranje i izrada politika) Konvencija je državama članicama propisala uključivanje svih struktura društva u aktivnosti koje će obezbijediti efikasnu reakciju u pojedinačnim slučajevima nasilja i dugoročnu promjenu stavova i svijesti o nasilju prema ženama kao društveno prihvatljivoj pojavi, što je trenutna stvarnost naših prostora, ali i ekonomski i društveno mnogo razvijenijih zajednica.

Za cjelokupnu primjenu standarda Istanbulske konvencije važno je obezbijediti da oni budu integrisani u rad svih nivoa vlasti gdje se donose i sprovode politike ili, kako je navedeno u članu 7: *Mjere koje se preduzimaju u skladu sa ovim članom uključice, prema potrebi, sve nadležne aktere, kao što su državni organi, nacionalne, regionalne i lokalne skupštine i uprave, državne institucije za zaštitu ljudskih prava i organizacije civilnog društva.*

Zaštita i podrška – akteri

Za potrebe ovog Priručnika, vodeći se principom 4P – *Protection, Prevention, Policy, Prosecution* (zaštita, prevencija, procesuiranje i izrada politika) izdvojeni su najvažniji akteri/ke koji rade direktno na terenu i obezbjeđuju pristup žrtvama u ostvarivanju prava. Svaka država kroz svoje nacionalne zakone definiše subjekte zaštite koji postupaju u slučajevima nasilja u porodici i nasilja prema ženama. U Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu akteri/ke koji su zaduženi za zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici i ženama žrtvama nasilja su:

Policija – policijske uprave i policijske stanice

Pravosuđe – okružna tužilaštva, osnovni i okružni sudovi

Službe socijalne zaštite – centri za socijalni rad i službe socijalne zaštite

Službe pravne pomoći – centri za besplatnu pravnu pomoć, nevladine organizacije koje pružaju besplatnu pravnu pomoć i pravno savjetovanje žrtvama

Zdravstvene ustanove – domovi zdravlja, centri za mentalno zdravlje, specijalističke zdravstvene ustanove, bolnice

Obrazovne ustanove – predškolske ustanove, osnovne i srednje škole

Specijalizovane usluge podrške za žrtve – sigurne kuće, SOS telefon, pravna i psihološka savjetovaništa, grupe samopomoći

Nevladine organizacije koje rade na prevenciji i sprečavanju nasilja prema ženama i zaštiti ženskih ljudskih prava, uključujući i organizacije koje okupljaju i/ili pružaju pomoć posebno ranjivim grupama žena (žene sa invaliditetom, pripadnice manjina, žene u ruralnim zajednicama i druge).

Presuda Evropskog suda za ljudska prava – primjer iz prakse

Predmet Opuz protiv Turske,

(Aplikacija br. 33401/02), presuda Strazbur, 9. juni 2009.

Postupak u navedenom predmetu je pokrenut aplikacijom (br. 33401/02) protiv Republike Turske koju je Sudu na osnovu člana 34. Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda («Konvencije») podnijela turska državljanka, gospođa N.O. («aplikantkinja») dana 15. jula 2002. godine protiv bivšeg supruga koji je nju i njenu majku zlostavljao dugi niz godina da bi na kraju, kada ga je napustila, ubio njenu majku pucnjima iz pištolja 2001. godine.

Aplikantkinja je navela da, konkretno, državne vlasti nisu zaštitile nju i njenu majku od nasilja u porodici, što je dovelo do smrti njene majke i do maltretiranja nje same.

Presuda je izdvojena iz više razloga. Prvi razlog je što je Sud uvažio aplikaciju oštećene iako prije podnošenja nije iscrpila sve pravne lijekove unutar svoje zemlje.

Presuda preporučuje standarde postupanja i odgovornosti države u slučajevima kada žrtve odustaju od svjedočenja i povlače iskaz.

U presudi je uvažena žalba aplikantkinje da je, između ostalog, bila izložena diskriminaciji po osnovu pola od strane nadležnih državnih službi Turske i dokazuje da je nasilje prema ženama unutar porodice i partnerskih odnosa, kontekstualno posmatrano, oblik diskriminacije po osnovu pola (član 14. Evropske konvencije o osnovnim ljudskim pravima i slobodama).

Nasilje u porodici u ovoj presudi je tretirano i u skladu sa članom 3. Konvencije kao oblik torture.

Takođe, pored Evropske konvencije o osnovnim ljudskim pravima i slobodama, u presudi je kao pravni osnov korištena i CEDAW konvencija i praksa postupanja CEDAW Komiteta u sličnim predmetima, što je dovoljana osnova da profesionalci/ke detaljno prouče ovu presudu kao model korištenja različitih međunarodnih i regionalnih pravno obavezujućih instrumenata. Integralni tekst presude se može naći na internetu na engleskom jeziku i preveden na BHS jezik, a za potrebe Priručnika je napravljen sažetak uz maksimalno moguće poštovanje činjenica i navoda u ovako kratkoj formi.

Aplikantkinja je rođena 1972. godine, živi u Dijarbakıru. Majka aplikantkinje je sklopila brak sa A.O. i tom prilikom je održano vjersko vjenčanje. Godine 1990. aplikantkinja i H.O, sin navedenog A.O, su započeli vezu i zajednički život. Zvanično su se vjenčali 12. novembra 1995. godine. Dobili su troje djece, 1993, 1994. i 1996. godine.

Aplikantkinja i H.O. su imali žučne rasprave od samog početka svoje veze, a prijave napada i nasilja su počele 1995. godine. U presudi je opisano 6 (šest) slučajeva teškog fizičkog nasilja koje su aplikantkinja i njena majka prijavljivale Državnom tužilaštvu u periodu od 1995. do 2001. godine.

1. Prvi napad navedenih H.O. i A.O. na aplikantkinju i njenu majku – Dana 10. aprila 1995. godine aplikantkinja i njena majka su podnijele prijavu Državnom tužilaštvu u Dijarbakıru u kojoj su navele da su H.O. i A.O. od njih tražili novac, te da su ih tukli i prijetili da će ih ubiti. Takođe su navele da su H.O. i njegov otac htjeli da dovode druge muškarce kući. Navedenog dana izvršen je ljekarski pregled aplikantkinje i njene majke. Pregledom su ustanovljene modrice na tijelu aplikantkinje, ehimoza, otok u predjelu lijeve obrve i otebotine od noktiju u predjelu vrata. Pregledom majke aplikantkinje takođe su utvrđene modrice i otekline po tijelu.

Sud I za prekršaje u Dijarbakıru je obustavio proces u slučaju napada s obzirom na to da su aplikantkinja i njena majka povukle prijavu, čime nije bilo osnova za dalji postupak prema članu 456. stavu 4. Krivičnog zakona.

2. *Drugi napad navedenog H.O. na aplikantkinju* – Dana 11. aprila 1996. godine, tokom svađe, H.O. je teško pretukao aplikantkinju. Medicinski izvještaj sačinjen tom prilikom navodi površinsko krvarenje u predjelu desnog oka, krvarenje u predjelu desnog uha, ehimozu na desnom ramenu i bol u leđima. U izvještaju se zaključuje da su navedene povrede dovoljne da ugroze život aplikantkinje. Navedenog dana, a na zahtjev državnog tužioca i po odluci samostalnog sudije, H.O. je zadržan u pritvoru. Dana 12. aprila 1996. državni tužilac je podigao optužnicu pred Sudom za krivične prekršaje u Dijarbakiru kojom se H.O. tereti za nanošenje teških tjelesnih povreda, a prema članu 456. stav 2. i članu 457. stav 1. Krivičnog zakona.

Dana 15. aprila 1996. H.O. je uložio zahtjev Predsjedništvu Suda I za prekršaje kojim traži da se brani sa slobode. U zahtjevu objašnjava da se tokom svađe sa suprugom veoma razbjesnio i tom prilikom ju je dva ili tri puta ošamario. Nakon toga je njegova punica, koja radi u bolnici, nabavila medicinski izvještaj za njegovu suprugu koji je doveo do njegovog pritvaranja bez ikakvog razloga. Optuženi je izjavio da ne želi izgubiti ni porodicu ni posao te da mu je žao što je tukao suprugu.

Dana 16. aprila 1996. Sud II za prekršaje je odbio zahtjev optuženog da se brani sa slobode i donio odluku o produženju pritvora.

Na raspravi održanoj 14. maja 1996. aplikantkinja je ponovila navedene optužbe. Državni tužilac je zatražio da se optuženi pusti iz pritvora i brani sa slobode s obzirom na prirodu krivičnog djela i na činjenicu da se zdravstveno stanje aplikantkinje u potpunosti popravilo. U skladu s tim, Sud je donio odluku o puštanju navedenog H.O. iz pritvora. Na raspravi održanoj 13. juna 1996. aplikantkinja je povukla tužbu, izjavivši da su se ona i suprug pomirili. Sud je okončao postupak u predmetu na osnovu toga što je aplikantkinja povukla podnesenu tužbu.

3. *Treći napad navedenog H.O. na aplikantkinju i njenu majku* – Dana 5. februara 1998. je izbila svađa između aplikantkinje, njene majke, njene sestre i navedenog H.O. tokom koje je H.O. potegao nož na aplikantkinju. Povrede su zadobili H.O, aplikantkinja i njena majka. Medicinski izvještaj je potvrdio postojanje povreda usljed kojih navedeni nisu bili radno sposobni u trajanju od sedam, tri odnosno pet dana.

Dana 16. marta 1998. godine državni tužilac je donio odluku da ne vrši krivično gonjenje na osnovu navedenog incidenta, zaključivši da nema dovoljno dokaza za krivično gonjenje navedenog H.O. zbog napada nožem te da ostala djela, kao što su fizički napad i nanošenje materijalne štete, mogu biti i predmet privatnih parnica. Dalji postupak u navedenom predmetu nije od javnog interesa. Aplikantkinja se preselila kod majke.

4. Četvrti napad navedenog H.O. na aplikantkinju i njenu majku – Prijetnje i napad (automobilom) dovodi do pokretanja postupka za razvod braka. Dana 4. marta 1998. godine H.O. je automobilom udario aplikantkinju i njenu majku. Utvrđeno je da je majka aplikantkinje zadobila povrede opasne po život. U stanici policije H.O. je tvrdio da je navedeni incident bio nesrećan slučaj te da je samo želio aplikantkinju i njenu majku povesti automobilom, što su navedene odbile i nastavile pješaćiti. Potom su se bacile ispred auta. Majka aplikantkinje je navela kako im je H.O. rekao da uđu u automobil i da će ih ubiti ako ne poslušaju. Pošto navedene nisu željele ući u automobil i pošto su počele bježati, H.O. je usmjerio automobil na aplikantkinju koja je potom pala. Dok je majka aplikantkinje pokušavala pomoći svojoj kćerki H.O. se odvezao unazad, a zatim ponovo naprijed usmjerivši se ovoga puta na majku aplikantkinje. Majka aplikantkinje se osvijestila u bolnici. U izjavi koju je dala policiji aplikantkinja je potvrdila navode svoje majke i izjavila da ih je njen suprug pokušao ubiti automobilom.

H.O. je 25 dana ostao u pritvoru zbog nasrtaja automobilom na svoju punicu i, nakon što je pušten na slobodu, obratio se brojnim posrednicima s molbom da njegovu suprugu ubijede da se vrati kući.

Dana 14. aprila 1998. glavni državni tužilac u Diyarbakiru je podigao optužnicu protiv navedenog H.O. i njegovog oca kojom se terete za upućivanje prijetnji smrću aplikantkinji i njenoj majci, u suprotnosti sa članom 188. stav 1. Krivičnog zakona.

Dana 30. aprila 1988. Sud za krivične prekršaje u Diyarbakiru je pustio navedenog H.O. na slobodu do početka suđenja.

Dana 11. maja 1998. Porotni sud je okarakterizovao navedeno djelo kao pokušaj ubistva. Prilikom rasprave održane dana 9. jula 1998. godine H.O. je ponovio da je predmetni događaj bio nesrećan slučaj; vrata automobila su bila otvorena i slučajno su udarila tužiteljke kada je on pomjerio automobil. Aplikantkinja i njena majka su potvrdile izjavu navedenog H.O. i izjavile da ne žele nastaviti sudski proces.

Dana 23. juna 1998. Porotni sud u Diyarbakiru je oslobodio navedenog H.O. i njegovog oca optužbe za upućivanje prijetnji smrću na osnovu nedostatka odgovarajućih dokaza. Sud je evidentirao da je optuženi porekao optužbe te da su tužiteljke povukle tužbu. Aplikantkinja je ponovo počela živjeti sa navedenim H.O.

Na raspravi održanoj 8. oktobra 1998. godine aplikantkinja i njena majka su povukle uloženu tužbu. One su izjavile da su vrata automobila bila otvorena i da ih je H.O. slučajno udario. Prilikom ispitivanja o njihovoj tužbi protiv navedenog H.O, aplikantkinja i njena majka su izjavile da su se svađale sa H.O. te da su predmetne navode izrekle u afektu.

Dana 17. novembra 1998. Porotni sud u u Diyarbakıru je zaključio da bi proces u navedenom predmetu trebalo obustaviti u smislu krivičnog djela protiv aplikantkinje, s obzirom na to da je ona povukla tužbu. Međutim, isti Sud je zaključio da bi, uprkos tome što je majka aplikantkinje takođe povukla tužbu, H.O. ipak trebalo da bude osuđen za navedeno krivično djelo s obzirom na to da ono podrazumijeva teže fizičke povrede. U skladu s tim, Sud je navedenog H.O. osudio na zatvorsku kaznu u trajanju od tri mjeseca kao i na novčanu kaznu; kazna zatvora kasnije je preinačena u novčanu kaznu.

Peti napad navedenog H.O. na aplikantkinju koji dovodi do teških fizičkih povreda – Dana 29. oktobra 2001. godine aplikantkinja je otišla da posjeti majku. Kasnije, istoga dana H.O. je telefonirao i tražio od aplikantkinje da se vrati kući. Zabrinuta da bi se njen suprug opet mogao prema njoj nasilnički ponašati, aplikantkinja je rekla majci: «Taj će me čovjek raskomadati!» Majka aplikantkinje je nagovarala aplikantkinju da se s djecom vrati kući. Nekih 45 minuta nakon toga jedno od djece se vratilo rekavši da je otac nožem ubio majku. Majka aplikantkinje je odmah otišla do kuće aplikantkinje. Tamo je zatekla aplikantkinju kako leži na podu i krvari.

Negdje oko 23,30 časova istog dana H.O. se predao policiji u policijskoj stanici. Policija mu je oduzela nož koji je koristio tokom navedenog incidenta. H.O. je tvrdio kako njegova supruga i djeca još uvijek nisu bili kod kuće kad je on došao, oko 18,00 časova. Telefonirao im je i rekao da se vrate kući. Po povratku je upitao aplikantkinju: «Što se skitaš? Što mi nisi ništa skuhalo?» Aplikantkinja je odgovorila: «Jeli smo kod majke,» i donijeli mu zdjelu voća. Nastavili su se svađati. Rekao joj je: «Što tako često ideš kod majke? Nemoj toliko ići, ostani kući i brini se za djecu!» Svađa je eskalirala. U određenom momentu aplikantkinja ga je napala viljuškom. Počeli su se tući tokom čega je on izgubio kontrolu, zgrabio nož za voće i izbo je njime, ne sjeća se koliko puta. Navodi da je supruga veća od njega pa je morao reagovati kada ga je napala. Dodao je i da njegova supruga nije loša osoba i da su do prije dvije godine mirno živjeli skupa. Međutim, svađe su krenule kada se majka aplikantkinje počela uplitati u njihov brak. Izjavio je da mu je žao zbog toga što je uradio. H.O. je pušten nakon što je dao izjavu.

Dana 31. oktobra advokatkinja majke aplikantkinje je uložila podnesak Kancelariji državnog tužioca u Diyarbakıru. U navedenom podnesku advokatkinja navodi da joj je majka aplikantkinje rekla kako je H.O. teško pretukao njenu kćerku nekih pet godina prije toga, nakon čega je uhapšen i zadržan u pritvoru. Međutim, pušten je nakon prve rasprave. Advokatkinja je izjavila kako su njena klijentkinja i aplikantkinja bile prisiljene povući tužbu usljed stalnih prijetnji smrću i pritiska koji je H.O. vršio. Pored toga, advokatkinja je navela kako postoje glasine da je H.O. umiješan u trgovinu ženama.

Ubistvo aplikantkinjine majke koje je počinio H.O. – Aplikantkinja je živjela kod majke od incidenta koji se desio dana 29. oktobra 2001. godine.

Nepoznatog datuma majka aplikantkinje je sa određenom transportnom firmom ugovorila prevoz njenog namještaja u Izmir. H.O. je saznao za to i navodno rekao: «Gdje god da odeš, naći ću te i ubiću te!»

Uprkos prijetnjama, dana 11. marta namještaj je utovaren u kombi navedene transportne firme. Kombi je imao dvije vožnje između transportnog centra firme i kuće. Prilikom treće vožnje majka aplikantkinje je pitala vozača može li je povesti do transportnog centra. Sjela je na prednje sjedište, do vozača.

U jednom momentu, tokom vožnje, taksi vozilo je prešlo ispred kombija i počelo signalizovati. Misleći da ga taksi vozač želi pitati za neku adresu, vozač kombija je stao. Iz taksija je izašao H.O. Otvorio je prednja vrata gdje je sjedila majka aplikantkinje i počeo vikati otprilike sljedeće: «Gdje to nosiš namještaj?» i potom pucao u nju. Majka aplikantkinje je podlegla odmah, na licu mjesta.

U izjavama koje je dao policiji, državnom tužiocu i sudu, H.O. je izjavio da je ubio majku aplikantkinje jer je njegovu suprugu navodila na nemoralan život kakav je i sama vodila, te da je pokušala njegovu suprugu i djecu odvesti od njega. Dalje je naveo da je na dan navedenog incidenta, kada je preminulu pitao gdje odnosi namještaj i gdje mu je supruga, preminula odgovorila: «Odj..., odvešću ti ženu i prodati [je].» Izjavio je da je izgubio kontrolu i pucao u nju zbog svoje časti i svoje djece.

Konačnom presudom od 26. marta 2008. godine, Porotni sud u Diyarbakıru je osudio navedenog H.O. za ubistvo i nezakonito posjedovanje vatrenog oružja. Sud ga je osudio na kaznu doživotnog zatvora. Međutim, uzimajući u obzir činjenicu da je optuženi krivično djelo počinio kao rezultat provokacija preminule i uzimajući u obzir njegovo dobro ponašanje tokom suđenja, Sud je ublažio prvobitnu kaznu i izmijenio je u kaznu zatvora u trajanju od 15 godina i 10 mjeseci te u novčanu kaznu u iznosu od 180 novih turskih lira. S obzirom na vrijeme koje je osuđeni proveo u pritvoru i na činjenicu da će presuda biti ponovo razmotrena po žalbi, Sud je odredio puštanje navedenog H.O. na slobodu.

Po puštanju na slobodu H.O. je ponovo potražio aplikantkinju i počeo da joj prijeti. Ona je o situaciji obavijestila Sud za ljudska prava i zatražila zaštitu. Sud je reagovao hitno i tražio odgovore od vlasti Turske.

Sud zaključuje kako se ne može smatrati da su državne vlasti pokazale neophodnu revnost. Stoga nisu ni ispunile svoju pozitivnu obavezu da zaštite pravo na život majke aplikantkinje, a u smislu člana 2. Konvencije.

U svjetlu gorenavedenog, Sud smatra da navedeni propusti prikazuju pribjegavanje krivičnim i građanskim pravnim lijekovima jednako neefikasnim u datim okolnostima. U skladu s tim Sud odbacuje prigovor Vlade zasnovan na neiscrpljivanju pomenutih pravnih lijekova.

Dalje, Sud zaključuje da krivično-pravni sistem, kako je primijenjen u datim okolnostima, nije imao odgovarajućí destimulirajućí efekat kojim bi se osiguralo efikasno sprečavanje nezakonitih djela koje je počinio navedeni H.O. Prepreke koje postavlja zakonska regulativa i nekorištenje dostupnih sredstava umanjili su destimulirajućí efekat postojećeg pravosudnog sistema i ulogu koju je on morao imati u sprečavanju povrede prava majke aplikantkinje na život garantovanog članom 2. Konvencije. S tim u vezi Sud ponavlja da se, nakon što dobiju informacije o situaciji, državne vlasti ne mogu oslanjati na stav žrtve i njime pravdati vlastito nepreduzimanje odgovarajućih mjera koje su vjerovatno mogle spriječiti napadača da ostvari svoje prijetnje po fizički integritet žrtve. Stoga je došlo do povrede člana 2. Konvencije.

PRESUDA OPUZ protiv TURSKE

3. *Proglašava* aplikaciju prihvatljivom;

4. *Smatra* da je došlo do povrede člana 2. Konvencije u smislu smrti majke aplikantkinje;

5. *Smatra* da je došlo do povrede člana 3. Konvencije⁷ u smislu propusta vlasti da zaštite aplikantkinju od nasilja u porodici koje je počinio njen bivši suprug;

7. *Smatra* da je došlo do povrede člana 14. Konvencije⁸, a u vezi sa članovima 2. i 3. Konvencije;

8. *Smatra* (a) da tužena država u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane konačna u skladu sa članom 44. stav 2. Konvencije, aplikantkinji treba da isplati sljedeće iznose pretvorene u turske lire po važećoj stopi na dan isplate:

(i) ukupni iznos od EUR 30.000 (trideset hiljada evra) uvećan za sva eventualna opterećenja na taj iznos, a na ime nematerijalne odštete;

(ii) EUR 6.500 (šest hiljada pet stotina evra) umanjen za 1.494 EUR primljenih na ime pravne pomoći od Savjeta Evrope, uvećan za sva eventualna opterećenja koja je aplikantkinja dužna platiti na taj iznos, a na ime sudskih i drugih troškova;

(b) da se, nakon isteka navedenog tromjesečnog perioda, a do isplate navedenih iznosa, na rečene iznose računa obična kamata po najnižoj kreditnoj stopi Evropske centralne banke uvećanoj za tri procentna poena.

⁷ "Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni."

⁸ "Uživanje prava i sloboda definisanih [ovom] Konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinsko stanje, rođenje ili drugi status".

PSIHOSOCIJALNI ASPEKTI NASILJA U PORODICI I NASILJA PREMA ŽENAMA

Dinamika nasilnih odnosa u porodici

U pružanju cjelokupne pomoći ženama koje su preživjele nasilje u porodici je važno poznavati dinamiku nasilnih porodičnih odnosa. Profesionalci/ke koji imaju uvid u ciklični krug nasilja nisu opterećeni pitanjem podjele odgovornosti za nasilni događaj i pitanjem žrtvinih razloga ostanka u nasilnoj zajednici. Često se u radu profesionalaca/ki sa ženama postavlja pitanje: „Zbog čega Vas je udario?“, „Možete li nam reći šta ste mu Vi rekli prije nego što je krenuo da Vas udari?“. Na ovaj način se ženama šalje poruka da su one djelimično i same odgovorne za preživljeno nasilje, jer su određenim riječima, gestom ili ponašanjem isprovocirale eskalaciju partnerove agresije. Kao društvo koje želi i ima za cilj da stvori okruženje nulte tolerancije na nasilje moramo odgovornost za nasilje da usmjerimo isključivo na počinioca nasilja i postavljamo jedino pitanje: „Zbog čega on sprovodi nasilje?“, umjesto pitanja: „Zbog čega žrtva ne ode od nasilnog partnera ako joj je toliko loše?“

Razvoj nasilnog partnerskog odnosa ima svoju pravilnost koja se temelji u promjeni bliskosti odnosa među partnerima. Nasilni događaj u partnerskim odnosima ima tipični ciklus (Grafik 1) koji se sastoji od tri faze:

1. Faza napetosti počinioca nasilja
2. Faza akutnog nasilja
3. Faza smanjivanja napetosti ili faza „Medenog mjeseca“

1. Faza napetosti počinioca nasilja

Početak nasilja se nikad ne manifestuje fizičkim napadom na žrtvu. Obično mu prethodi period zaoštavanja odnosa i podizanja tenzije. Žrtva vrlo često tu napetost i sama osjeća i pokušava je objasniti različitim spoljašnjim faktorima. Iskustva rada na SOS telefonu ukazuju na to da žrtve nasilja opravdanja za partnerovu napetost često pronalaze u lošim odnosima na radnom mjestu, povećanjem obima poslovnih obaveza ili nedostatkom posla, umorom, različitim somatskim tegobama, a u slučaju zavisnosti razlog se krije iza konzumacije alkoholnog ili psihoaktivnog sredstva. Žrtva nasilja bezuspješno pokušava da ugodí svom partneru čija napetost raste do eskalacije nasilja.

2. Faza akutnog nasilja

Povod za nasilni incident može biti minoran kao što je žalba na umor ili neurađena aktivnost koja bi zadovoljila kriterijume partnera. Nasilno ponašanje može da uključuje različite manifestacije zlostavljanja. Tokom nasilnog incidenta partnerova akumulirana napetost, srdžba i bijes su oslobođeni i nasilnim ponašanjem počinje

da kontroliše situaciju. Kod žene se javlja šok, poricanje i nevjerica. Obično u ovoj fazi ne traži pomoć, osim ako nije povrijeđena. Za žene koje u ovoj fazi prijave nasilje je važna adekvatna pomoć koja će spriječiti svako dalje ponavljanje nasilnih događaja. U slučaju da pomoć izostane lii se ne omogući u najboljem interesu za žrtvu, svako dalje ponavljanje nasilja kao posljedicu može da ima izostanak reakcije žrtve. Usljed neadekvatne zakonske primjene nailazimo na izjave žena koje navode da nisu ohrabrene da prijave nasilje, jer pomoć koju oni dobiju prilikom izlaska profesionalaca/ki na teren u vidu pravljenja zapisnika i prosljeđivanja prijave nemaju nikakav efekat na sprečavanje ponavljanja nasilja.

3. Faza smanjivanja napetosti ili faza „Medenog mjeseca“

Nakon nasilnog događaja partner postaje svjestan posljedica svog ponašanja i iskazuje žaljenje i pokajanje. Svoje ponašanje često minimalizuje dijeleći odgovornost sa ponašanjem žrtve. Takvim stavom partner kod žrtve izaziva osjećaj krivice i nade za stvaranjem boljeg partnerskog odnosa kroz ponovno uspostavljanje povjerenja. Svojim pokornim ponašanjem partner žrtvi šalje poruku da je ona ta koja kontroliše njihov odnos, što se održava tokom mirnog perioda. Žene iz brojnih razloga žele sačuvati zajednicu i spremne su povjerovati. Obično su impresionirane izvinjenjima i žaljenjem partnera zbog učinjenog nasilja. To je snažan motivator da se žena vrati, čak i nakon što je napustila partnera. Ovaj ciklus vezuje žrtvu za partnera putem kombinacije djelimičnog i negativnog potkrepljenja vezanosti (“ponekad je pažljiv”, “danas nijednom nije zagalamio na mene”).

Iskustva pokazuju da se uvijek radi samo o privremenom zatišju i da će se nasilje vjerovatno ponoviti te ova faza obično postaje sve kraća između dva nasilna događaja. Nivo stresa kod žrtve ostaje sve viši nakon svakog sljedećeg nasilnog događaja. Žrtve dugogodišnjeg nasilja svjedoče da su ti “mirni periodi” postajali sve kraći i vremenom su u potpunosti nestali. Ciklus počinje da se smjenjuje iz dvije prve faze, a posljedice koje žrtve trpe se odražavaju na fizičkom, kognitivnom, emocionalnom i ponašajnom nivou.

Izražena privrženost žrtve za partnera se djelimično objašnjava traumatskim vezivanjem, odnosno specifičnom emocionalnom povezanosti žrtve i nasilnog partnera koja je posljedica cikličnog zlostavljanja, od potpune nemoći u akutnoj fazi do potpune moći u fazi pomirenja kada se zlostavljanje mijenja s dobrim odnosom prema žrtvi.

Grafikon 1. Ciklus nasilja u porodici prikazan kroz tri faze

M.G. (28) Drugi put u Sigurnoj kući. Nadam se da ovaj put neću izaći onako brzopleto kao prošli put.

Muž i ja smo u braku 5 godina. Imamo jednu djevojčicu koja ima 4 godine. I ona je sa mnom. Ponekad uveče plače jer hoće da se vrati kući. Kaže, nedostaje joj njena soba. Kad je pitam da li bi voljela da vidi oca, odmahuje glavom. Prošli put sam poklekla zbog te sobe, a posljednja epizoda se baš tu i desila. Sad me podsjeća da sam se zbog nje vratila.

Muž nije bio nasilan u početku, mada je oduvijek bio ljubomoran. Nisam shvatala zbog čega mi govori da sam lijepa i da nema potrebe da se uređujem. Naprotiv, meni je to čak i prijalo. Prvi put me je udario nakon ćerkinog prvog rođendana. Danima sam plakala i pitala se zbog čega je to uradio. Počeo je da mi govori da sam sama kriva i da ubuduće pripazim. I ja sam pazila. Nisam izlazila, dočekivala goste i odlazila u šetnju. Čak me je ubijedio da mi posao ne treba i da je dovoljno to što on zarađuje. A bilo je dovoljno jer sam sve stvari za ćerku dobijala od komšinićine ćerke. A ja? Meni nije trebalo ništa.

Nasilje se opet desilo, a da ja nisam znala razlog. Više se nije ni trudio da mi kaže. Spremila sam se i htjela da odem kod brata, kad mi je on poklonio karte za pozorište. To je bio prvi put da smo zajedno otišli negdje i da sam se ja osjećala kao kraljica.

Ali, opet se desilo. Ovaj put jer je bio pijan i nije znao šta radi. A i ja sam malo pretjerala u ispitivanju. Čovjek je radio i jedini donosi novac. Imam sve, a zapravo nemam, jer mi ništa ne treba. Kada me je kolegica pitala kada sam zadnji put učinila nešto za sebe shvatila sam da je to bilo u srednjoj školi. I više nikad. Nakon što mi je polomio ruku odlučila sam da prijavim policiji. Oni su me smjestili u Sigurnu kuću i tu sam provela deset dana. A onda je on krenuo da zove, šalje poruke da me voli i da govori da će sebi nešto uraditi jer ne može da živi bez svoje porodice. Ćerka plače za svojom kućom i medom kojeg je ostavila kad smo otišli. U Centru za socijalni rad mi je poklonio cvijeće i plakao govoreći da se to više nikad neće ponoviti.

I ja se vratim, opet.

Bila sam sigurna da se promijenio i da počinjemo novi život. Dajem mu drugu šansu i trudim se da budem dobra supruga i majka. Vodim računa o kući i ćerki, ne idem nigdje i ne tražim ništa. I tako godinu dana. A onda se sve promijenilo u jednom času. On dolazi pijan, sa vrata počinje galamiti i udara me. Ovaj put po glavi. I to u onoj ćerkinjoj sobi zbog koje sam se vratila. Ćerka počinje da vrišti jer vidi krv koja majci curi niz lice. Zove upomoć. Ja sam ostala ležeći u hodniku dok nije došla policija. Odveli su ga u policijsku stanicu, a mene i ćerku u hitnu pomoć. Odmah sam pristala da idem u Sigurnu kuću. Tamo sam shvatila šta mi se dešavalo i kako sam ja to pogrešno tumačila. Više se neću vratiti. Ćerki sam rekla da će sobu u Sigurnoj kući zamijeniti nekom drugom, još toplijom za sebe i svog među.

Nasilje u porodici predstavlja jedan od ozbiljnih problema koji je prožet kroz čitavu istoriju patrijarhalnog društva kakvo je naše. Ovo nije problem pojedinca već problem cijelog društva i zahtijeva reakciju svih relevantnih instanci. Pobijanje patrijarhalnih mitova, stavova i normi kada su u pitanju pol i rod su ključni u rješavanju mnogih problema modernog društva, a takva je situacija i kada je u pitanju nasilje u porodici.

Jedini izlaz iz točka nasilja jeste prijava istog i zahtijevanje stručne pomoći i podrške. Udarac u formi šamara je nasilje, guranje je nasilje, riječi mogu biti nasilje.

Sve navedeno je najčešće podloga za dalje fizičko, emocionalno i seksualno nasilje.

Profesionalci/ke često ne prepoznaju druge oblike nasilja kao što su različiti oblici zastrašivanja, manipulacije i prisile, kao teško dokazivih oblika. Tu spadaju:

- Emocionalno nasilje
- Patološka ljubomora
- Socijalna izolacija
- Ekonomsko nasilje
- Prijetnje
- Uhođenje

Grafikon 2. Točak nasilja

Analizom Grafičkog prikaza 2. jasno je uočljiva prepoznatljivost sredstava, oblika i metoda koje koriste nasilni partneri u našoj sredini. Točak nasilja svoj fokus stavlja na ostvarivanje kontrole i moći nad drugom osobom upotrebom sile, zastrašivanjem i manipulacijom. Počinilac nasilja se postavlja kao apsolutni vladar koji, demonstrirajući svoju moć, uspostavlja kontrolu nad ponašanjem i djelovanjem svoje partnerke prema svojim željama i zahtjevima. Nasilni partner pokazuje različite obrasce ponašanja koji polaze od: ponižavajućih komentara, grubih šala preko ekonomske eksploatacije, fizičkih napada, manipulacije djecom, izolacije do seksualnog zlostavljanja, davljenja, ranjavanja i ubistva. Strategije koje nasilni partner koristi kako bi postigao cilj koristi pojedinačno ili najčešće u kombinaciji. Izbor strategije kojom će ostvariti cilj zavisi od njegove procjene. U takvom partnerskom odnosu on smatra da je zadužen za sve odluke koje se tiču žrtve, odlučuje o tome šta će ona reći, kako će se ponašati i osjećati. Nasilni partner stiče moć i kontrolu ulaskom u točak nasilja i stalnim zastrašivanjem žrtve.

Žrtva vrlo često nije u mogućnosti i ne može razgovarati o problemu nasilja zbog zastrašivanja od strane svog nasilnog partnera. Osim što se brine za svoju sigurnost, brine se i za sigurnost osoba koje su joj bliske jer se zastrašivanje od strane počinioca nasilja ne zaustavlja samo na prijetnjama žrtvi, već uključuje i ljude za koje je emotivno vezana. Često se iz straha od mogućih posljedičnih efekata ne usuđuje svojim najmilijima reći u kojoj su razmjeri prijetnje izrečene. U takvim situacijama je dodatno opterećena osuđujućim stavovima okoline zbog svoje pasivnosti. Roditelji, porodica i prijatelji u najčešćem broju slučajeva nisu uopšte upoznati sa nasiljem koje je preživljavala žrtva ili ne znaju kakve je stvarne razmjere poprimio problem. Takođe, često izostaje podrška porodice i prijatelja koji su upućeni u problem nasilja ili su kapaciteti mreže podrške slabi i nemaju nikakav uticaj na njenu odluku o izlasku iz situacije nasilja. Iz tih razloga žene žrtve nasilja ne mogu vidjeti izlaz iz svoje situacije i ostaju zarobljene u krugu nasilja s nadom da će jednog dana biti bolje. Kontakti sa okolinom su jako oskudni, vrlo često se svode isključivo na kontakt sa nasilnim partnerom.

Na ovaj način partner drži žrtvu pod stalnom kontrolom i zato govorimo o točku nasilja koji predstavlja začarani krug nasilja.

UTICAJ NASILJA NA ŽRTVE

Nasilju mogu biti izloženi partneri oba pola, mada nasilje u porodici češće pogađa žene. U prilog tome ide podatak da će vjerovatnije žene biti nasilno napadnute, povrijeđene ili ubijene bez obzira na njihovu rasnu i etničku pripadnost ili socioekonomski status (Johnson 2008; prema Karakurt, Smith i Whiting, 2014). Sprovedena istraživanja pokazuju kako je nasilje među ženama jednako ozbiljan i prisutan uzročnik smrti kao i rak, a veći uzročnik smrti nego saobraćajne nesreće (WHO, 1997; prema Singer, 2005).

Mnoge žene dožive više od jednog oblika nasilja tokom kraćeg ili dužeg vremenskog perioda, a povećanje oblika izloženosti nasilju ima različite potrebe u rehabilitaciji. Dok su posljedice fizičkih povreda jasno vidljive,

npr. krvni podlivi, rasjekotine, ogrebotine, povrede ili prelomi, psihičke povrede i patnje su manje jasne i uočljive. Ne postoji jedinstvena „kombinacija“ posljedica koja bi potvrdila te oblike nasilja. I pored toga što ne postoji „tipična slika“ žene koja je preživjela nasilje, postoje tipični odgovori na iskustvo nasilja. U takvim situacijama žrtve reaguju u vidu pružanja otpora da se prizna kako se nasilje dešava, u vidu tendencija za samooptuživanjem, osjećajem bespomoćnosti i beznađa te gubitkom kontrole, povjerenja i samopouzdanja. Žene koje preživljavaju nasilje predstavljaju veliki finansijski teret za državu u saniranju fizičkih posljedica nasilja, troškova bolovanja i troškova povezanih sa sprečavanjem ponavljanja nasilja.

Partnersko nasilje je izvor mnogih psihičkih poteškoća, a kako će se žene nositi sa iskustvom nasilja zavisi od načina njihovog suočavanja. Neke žene uspijevaju prebroditi takav odnos s manje negativnih posljedica od drugih, koristeći drugačije strategije suočavanja.

Strategije suočavanja uključuju širok spektar misli i ponašanja korištenih za upravljanje zahtjevima određene situacije. Razlikujemo suočavanje pristupanjem i suočavanje izbjegavanjem problema, zavisno od toga pokušava li žrtva promijeniti situaciju i maknuti se iz nje kako bi smanjila negativne ishode ili će odbiti da vjeruje da se nasilje događa i zadržaće ga za sebe (Waldrop i Resick, 2004). Neki istraživači smatraju da žene koje ostaju u nasilnoj vezi sebe poimaju kao nemoćne, prestrašene i kontrolisane te se s nasiljem suočavaju pasivno (Clements i Sawhney, 2000; prema Ursa i Koehn, 2015). Drugi smatraju da one na sebe gledaju kao na moćne borce, a ne žrtve. Budući da se s nasiljem suočavaju aktivno, odlučuju ostati u takvoj vezi jer im se u tom trenutku to čini kao bolja alternativa nego odlazak od partnera (Davis, 2002; prema Ursa i Koehn, 2015). Istraživanja su pokazala kako ozbiljnost, intenzitet i vrsta zlostavljanja utiču na suočavanje. Na primjer, žene će više tražiti pomoć od drugih sa povećavanjem uznemiravanja, učestalosti i ozbiljnosti fizičkog zlostavljanja. Većina žena traži pomoć, kako neformalnu od porodice i prijatelja tako i formalnu od relevantnih institucija. Međutim, njihovi odgovori nisu uvijek učinkoviti (Fanslow i Robinson, 2010; prema Ursa i Koehn, 2015). U tom slučaju žena će se manje aktivno pokušavati izolovati iz takvog odnosa. Prije nego što potraže profesionalnu pomoć žene moraju vjerovati da se više ne mogu nositi s nasiljem.

Trajanje nasilne veze takođe utiče na suočavanje. Što je odnos duži žena će se više potruditi da on uspije, naročito ako se zlostavljanje pojavilo kasnije u vezi. Ursa i Koehn (2015) su u svome istraživanju pronašli da su se mlade žene izjasnile kao žrtve nasilja od strane partnera tek nakon što im je neko od poznanika, stranaca ili službenika ukazao na dinamiku zlostavljanja, a ne neko od bližnjih. To ukazuje na važnost objektivnog mišljenja onih koji su udaljeni od njihove nasilne veze.

Posljedice nasilja se mogu pojaviti nakon dužeg vremena kao što je porast broja fizičkih bolesti, ali i psihičkih poteškoća (Singer, 2005). Nasilje u porodici je jedan od glavnih rizika za razvoj mentalnih poremećaja te je taj rizik veći kod žena koje su doživjele više različitih oblika nasilja (Edwards, Holden, Felitti, i Anda, 2003; prema Cavanaugh i sur, 2013). Psihičke poteškoće su češće nego fizičke iako ih nije uvijek lako povezati sa stvarnim

uzrokom. Brojna istraživanja su pokazala da je stepen zlostavljanja prediktor jačine i učestalosti psiholoških problema (Gelles i Straus, 1990; Walker 1989; prema Singer, 2005). Najčešće posljedice zlostavljanja po mentalno zdravlje su depresivni poremećaj, posttraumatski stresni poremećaj, zloupotreba sredstava ovisnosti te nisko samopoštovanje (Afifi i sur, 2009; prema Karakurt i sur, 2014).

Depresivni poremećaj

Jedan od čestih nepovoljnih uticaja nasilja prema ženama je povećana mogućnost ispoljavanja depresivnog poremećaja. Depresija negativno utiče na spavanje te uzrokuje uznemirujuće promjene u apetitu, nivou energije i sposobnosti svakodnevnog funkcionisanja. Sa pogoršanjem simptoma može doći do suicidalnih ideja i pokušaja samoubistva (Karakurt i sur, 2014).

Istraživanja pokazuju da je dvanaest puta veća vjerovatnoća da će žena koja je pretrpjela zlostavljanje pokušati počiniti samoubistvo u odnosu na onu koja nikad nije bila izložena nasilju (Singer, 2005). Studija Goldinga (1999; prema Pineles, Mineka i Zinbarg, 2008) pokazuje da u prosjeku oko 47,6% žena koje imaju iskustvo nasilja manifestuju depresivne simptome. Činjenica da je depresija izrazito česta kod žrtava nasilja nije začuđujuća s obzirom na značajnu količinu stresa koju te žene proživljavaju u nasilnoj vezi. Prilikom prvog nasilnog događaja kod žrtava je povećan nivo stresa koji nakon prestanka nasilja ne opada, već se povećava sa svakim sljedećim nasilnim događajem. Na ovaj način je žrtva pod stalnim izvorom stresa i bez adekvatne podrške ne dolazi do poboljšanja psihičkog stanja.

Fizičko zlostavljanje gotovo uvijek prati druge oblike emocionalnog zlostavljanja te žrtve nasilja često primaju negativne povratne informacije od svojih partnera o različitim aspektima sopstvenih sposobnosti, karaktera, fizičkog izgleda i ličnosti. Žene često mogu internalizovati negativne stavove partnera i potom kriviti sebe za partnerovo nasilno ponašanje (Pineles i sur, 2008).

Posttraumatski stresni poremećaj

Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) je čest mentalni poremećaj kod žena koje su doživjele nasilje. Mertin i Mohr (2001; prema Karakurt i sur, 2014) izvještavaju da 40% do 60% žena koje su proživjele nasilje pati od PTSP-a. Da bi se razvio PTSP žrtva mora biti izložena traumatičnom stresoru kao što je nasilje, nakon čega slijedi strah za vlastitu sigurnost i osjećaj bespomoćnosti usljed nemogućnosti žrtve da kontroliše situaciju. Neki od čestih simptoma PTSP-a su ponovno proživljavanje traumatskog iskustva kroz noćne more i prisjećanja, izbjegavanje svega što podsjeća na traumatski događaj, emocionalna otupjelost i povećana fizička pobuđenost. Žrtve seksualnog nasilja (Karakurt i sur, 2014) imaju dodatni rizik od pojave ovog poremećaja. Neki autori sugeriraju da žene koje proživljavaju nasilje razvijaju drugačiji, specifični stresni sindrom ili „sindrom zlostavljane žene” (Hilberman, 1980; prema Singer, 2005). Sindrom zlostavljane žene obuhvata obrasce psiholoških i pona-

šajnih reakcija koji se mogu uočiti kod žena koje žive u nasilničkim odnosima. Smatra se podvrstom PTSP-a te su utvrđena četiri glavna kriterijuma ovog simptoma:

- (1) žrtva vjeruje kako je nasilje njena krivica i odgovornost;
- (2) žrtva nije u mogućnosti prihvatiti da bi iko drugi mogao biti odgovoran za nasilje;
- (3) žrtva se boji za svoj život, kao i za život svoje djece;
- (4) žrtva iracionalno vjeruje kako je nasilnik svemoguć i sveznajući.

U kojoj mjeri će žrtva razviti PTSP zavisi od ozbiljnosti i intenziteta izloženosti zlostavljanju.

Samopoštovanje

Žrtve nasilja će vjerovatno osjećati krivicu i stid što su zlostavljane. Nažalost, to će doprinijeti začaranom krugu budući da će žrtve koje imaju negativnu sliku o sebi manje vjerovatno pokušati otići iz takve veze. Do smanjenog samopoštovanja će doći i kada spoljašnja okolina krivi žrtvu jer nije spriječila zlostavljanje. Moguće je da su ovakve vrste negativnih socijalnih reakcija povezane s nekim mentalnim poteškoćama poput depresije ili anksioznosti koje su uobičajene među žrtvama porodičnog nasilja (Karakurt i sur, 2014).

Uticaj nasilja na žene starije životne dobi (iznad 65 godina)

Uticaj nasilja ima dalekosežne posljedice naročito nad ženama starije životne dobi (iznad 65 godina). Pored toga što dolazi do oštećenja već narušenog fizičkog i mentalnog zdravlja, javlja se i gubitak materijalne sigurnosti koji im omogućava penzijski status, ako se radi o materijalnom zlostavljanju. Postoji mogućnost smrti kao konačne posljedice ovakvog oblika zlostavljanja. U Sjedinjenim Američkim Državama sprovedeno je značajno istraživanje u trajanju od 9 godina u kojem su identifikovani oni koji su doživjeli zlostavljanje i/ili zanemarivanje. Pokazalo se da u grupi u kojoj nije bilo zlostavljanja 40% starijih je još uvijek bilo živo, dok u grupi u kojoj su stariji bili izloženi zlostavljanju samo 9% ih je bilo živo. Istraživači su zaključili kako zanemarivanje i zlostavljanje dovodi do značajnog „interpersonalnog stresa“ koji se može smatrati dodatnim rizikom smrti (Abuse of Elderly, 2002; prema Rusac, 2006).

Kod starijih žena nasilje može poprimiti različite oblike, ali je emocionalno zlostavljanje najteži oblik. Ono se često razvija postepeno i suptilno, ali ima jako štetne posljedice po žrtvu. Mentalne poteškoće su česte jer žrtva pokušava shvatiti čime je zaslužila takvo postupanje te se osjeća uznemireno ili depresivno. Mogući pokazatelji emocionalnog zlostavljanja među starijima su poremećaji u ponašanju kao što su antisocijalno ili destruktivno ponašanje te poremećaji navika.

Žrtve fizičkog nasilja koriste pasivan i izbjegavajući način suočavanja sa zlostavljanjem, dok žrtve ekonomskog nasilja pokazuju negativna vjerovanja o vlastitoj samoeфикаsnosti i sklonost da agresiju i frustraciju okrenu prema sebi (Comijs, Jonker, Tilburg i Smit, 1999). Žrtve vjeruju da su ishodi izvan njihove kontrole te koriste pasivan i izbjegavajući način suočavanja s nasiljem. Takođe, istraživanja su pokazala da starije žene sa iskustvom nasilja rijetko traže pomoć zbog srama koji osjećaju, stavova o „zasluženom“ nasilnom ponašanju, te negativnog odnosa društva prema starijima. Neki mogu sebe kriviti za to što im se događa jer smatraju da se to isto drugima ne događa. Osim toga, starija osoba se boji odmazde, napuštanja ili institucionalizacije (Rusac, 2006).

Uloga socijalne sredine u ohrabrivanju nasilja u porodici i nasilja prema ženama

Nasilje u porodici kao oblik rodno zasnovanog nasilja, odnosno nasilja zasnovanog na polu najčešće pogađa djevojčice i žene. Dešava se svakodnevno, u svim kulturama i dijelovima svijeta. Socijalni kontekst, društvene i kulturne norme značajno utiču na pojavu i održavanje nasilja. Njegovanje duboko ukorijenjene patrijarhalne tradicije u našem društvu u segmentu koji se odnosi na podređenost žene muškarcu i učenju „pravilima ponašanja“ u odnosu prema muškarcima još od najranijeg djetinjstva, takođe utiče na pojavu i održavanje nasilja. Usađivanje vrijednosti koje definišu „pravu“ ženu samo kroz ulogu domaćice, majke i njegovateljice drugih za pravo joj šalje poruku da treba, ne samo da trpi već i da ne reaguje na nasilje zbog očuvanja porodice bez obzira na to što je porodica nefunkcionalna i često opasna po njen život. Odnos dominacije, pojedini običaji, tradicionalne i kulturološke norme su, između ostalog, uzrok nejednakosti muškaraca i žena kako na ideološkoj i socijalnoj tako i na materijalnoj osnovi. Iako je materijalna sigurnost veoma važan resurs za izlazak iz kruga nasilja, pogrešno je vjerovanje da se nasilje dešava samo u siromašnim i materijalno neobezbijedenim porodicama, kao i vjerovanje da su nasilnici i žrtve neobrazovani ili niskog obrazovnog statusa. Praksa demantuje ovakva shvatanja jer je evidentno da se nasilje u porodici i nasilje prema ženama dešava i u porodicama prosječnog i iznadprosječnog materijalnog statusa, kao i u situacijama gdje su partneri višeg ili visokog obrazovanja.

Društvene okolnosti kao što su: ekonomske tranzicije i krize, pad standarda, ratna i poslijeratna dešavanja, opšta nesigurnost građana svakako pojačavaju opasnost od porasta nasilja, ali je isto tako činjenica da se nasilje događa i u bogatim, razvijenim društvima i uređenim sistemima.

Tolerancija društva na nasilje je najvidljivija u situacijama kada sankcija za nasilničko ponašanje ne bude pravovremena i efikasna ili čak potpuno izostane. Takođe, pravdanje nasilja zavisnošću od alkohola i droge, ljubomorom, mentalnom bolesti, neriješenim imovinsko-pravnim odnosima među članovima porodice, temperamentom i karakterom nasilnika, depresijom, stresom, „provokativnim“ ili „neposlušnim ponašanjem“ žrtve ne doprinosi unapređenju kolektivne svijesti i suštinskom razumijevanju nasilja u porodici iz ugla žrtve.

Mediji imaju veoma značajnu ulogu u podizanju svijesti građana. Odgovornim izvještavanjem o problematici nasilja mogu značajno doprinijeti tome da javnost aktivnije reaguje na slučajeve nasilja, da se uključi u prevenciju, ali i da bude upoznata s odgovorom i reakcijom na nasilje od strane nadležnih institucija.

Promjenom štetnih stereotipa i ukidanjem rodne diskriminacije društvo može uticati na smanjenje, odnosno odsustvo pojave nasilja u porodici i nasilja prema ženama. Nasilje u porodici i nasilje prema ženama nije privatna stvar. Obaveza državnih i drugih institucija je da preuzmu odgovornost i sprovode mjere na osvještavanju javnosti, sprečavanju, ispitivanju, utvrđivanju i kažnjavanju svih oblika nasilja prema ženama i nasilja u porodici. Takođe, svaki pojedinac je odgovoran prema društvu pa tako promjenom ličnih stereotipnih stavova i djelovanjem na okolinu unapređuje i stvara zdravo okruženje bez diskriminacije po bilo kojem osnovu.

PREPORUKE/SMJERNICE PROFESIONALCIMA/KAMA ZA SENZIBILAN PRISTUP I OPHOĐENJE PREMA ŽRTVAMA NASILJA U PORODICI I ŽENAMA ŽRTVAMA NASILJA

Nasilje u porodici i nasilje prema ženama je lični, porodični i društveni problem koji ima duboke zdravstvene, socijalne i društvene posljedice za pojedinca, porodicu i zajednicu.

Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici u članu 18. stav 3.⁹ propisuje da će sve mjere koje se preduzimaju biti zasnovane na razumijevanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici iz rodne perspektive i da su usmjerene na ljudska prava i sigurnost žrtve, da su zasnovane na integrisanom pristupu koji uzima u obzir odnos između žrtava, počinitelja, djece i njihovog šireg društvenog okruženja, da imaju za cilj izbjegavanje sekundarne viktimizacije, da imaju za cilj osnaživanje i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja, i da odgovaraju na specifične potrebe ugroženih lica, uključujući i djecu žrtve, i da su im dostupne.

Važno je da subjekti zaštite koji pružaju pomoć i podršku žrtvama nasilja u porodici i ženama žrtvama nasilja:

- ✓ Poznaju prirodu i karakteristike nasilja u porodici i nasilja prema ženama uključujući dinamiku nasilnih odnosa i točak nasilja kao i društvene okolnosti u kojima se nasilje odvija i uticaj nasilja na žrtve;
- ✓ Koriste prilagođen i prikladan jezik;
- ✓ Nastupaju sa razumijevanjem i empatijom bez osuđivanja žrtve nasilja;

⁹ Poglavlje IV, Zaštita i podrška; Član 18.; Opće obaveze

1. Članice će preduzeti neophodne zakonodavne odnosno druge mjere zaštite svih žrtava od daljnjeg nasilja.

2. Članice će preduzeti neophodne zakonodavne odnosno druge mjere, u skladu s međunarodnim pravom, da osiguraju odgovarajuće mehanizme za djelotvornu saradnju između svih nadležnih državnih organa, uključujući sudove, javna tužilaštva, organe unutrašnjih poslova, lokalne i regionalne uprave, kao i nevladine organizacije i ostale relevantne organizacije i lica, u pružanju zaštite i podrške žrtvama i svjedocima svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom, uključujući i upućivanje na opće i specijalizirane službe podrške, navedene u čl. 20. i 22. ove konvencije.

3. Članice će osigurati da mjere koje preduzimaju u skladu s ovim poglavljem ispunjavaju sljedeće kriterijume:

- da su zasnovane na razumijevanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici iz rodne perspektive i da su usmjerene na ljudska prava i sigurnost žrtve;
- da su zasnovane na integrisanom pristupu koji uzima u obzir odnos između žrtava, učinilaca, djece i njihovog šireg društvenog okruženja;
- da imaju za cilj izbjegavanje sekundarne viktimizacije;
- da imaju za cilj osnaživanje i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja;
- da, tamo gdje je to prikladno, različite službe za zaštitu i podršku žrtava budu u istim prostorijama;
- da odgovaraju na specifične potrebe ugroženih lica, uključujući i djecu žrtve, i da su im dostupne.

4. Pružanje usluga ne smije zavisi od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili svjedoči protiv bilo kojeg učinioca.

- ✓ Izbjegavaju poređenja kako bi se druge žene ili kako bi se muškarci ponašali u istoj ili sličnoj situaciji;
- ✓ Ne postavljaju pitanja koja nisu od značaja za konkretan slučaj. Ne dozvolite da preovlada radoznalost za tuđu patnju.

Važno je da profesionalci/ke koji dolaze u kontakt sa žrtvama nasilja u porodici i ženama žrtvama nasilja budu informisani o njihovim osnovnim pravima. Ta prava su:

- ✓ Pravo na medicinsku zaštitu;
- ✓ Pravo na psiho-socijalnu pomoć i podršku;
- ✓ Pravo na bezbjednost;
- ✓ Pravo na pristup pravdi i pravnoj pomoći;
- ✓ Pravo na socio-ekonomsko osnaživanje;
- ✓ Pravo na usluge svih subjekata zaštite kroz multisektorsku saradnju.

PRVI KONTAKT SA ŽRTVOM

U trenutku kada je nasilje prijavljeno i subjekti zaštite prvi put dolaze u kontakt sa žrtvom nasilja u porodici ili ženom žrtvom nasilja, važno je znati:

U trenutku kad se žena žrtva nasilja u porodici obraća policiji ili nekom drugom subjektu zaštite treba znati da to nasilje traje već duži vremenski period. Mali postotak žena prvi put stupa u kontakt sa subjektima zaštite u trenutku kad se nasilje desi incidentno. Dužina trajanja nasilja do trenutka kada žena uspostavlja prvi kontakt s nekom institucijom, opisuje težinu problema s kojim se društvo suočava i određuje uspješnost njegovog rješavanja. Tek kad nasilje eskalira do mjere ugrožavanja života, fizičkog i psihičkog integriteta te u samim situacijama ekscenčnih događaja, problem nasilja u porodici i nasilja prema ženama dolazi do policije i institucije se počinju njime baviti.

Važno je otkloniti svaku mogućnost nepreduzimanja nadležnih tijela na prijavu nasilja, na molbe za pružanje pomoći i podrške u rješavanju nastale situacije, nepružanju zaštite ženi žrtvi nasilja i njenoj djeci u opasnim situacijama. Žrtve nasilja često izjavljuju da se nepreduzimanje mjera nastoji objasniti minimalizovanjem problema nasilja, traženja olakšavajućih okolnosti ili pokušaja da nasilno ponašanje svedu pod kontrolu žrtve tako da ženama daju savjete kako se ponašati da bi izbjegle ili ublažile nasilne situacije.

Mnoge žene koje preživljavaju nasilje još uvijek nisu prepoznale svoja iskustva kao iskustva nasilja. To su vrlo važne činjenice koje treba znati i razumjeti kako bi im se mogla pružiti odgovarajuća podrška i pomoć.

Neprepoznavanje nasilnog iskustva se vrlo često javlja kod žena koje su u svojoj primarnoj porodici bile izložene nasilju i koje ne shvataju da je ono što se događa pogrešno, jer je to jedina stvarnost koju poznaju.

Žrtvama treba obezbijediti informaciju da su moguće posljedice nasilja normalne reakcije na pretrpljeno nasilje. Psihološko, emocionalno i bihevioralno stanje žrtava ne trebaju se tretirati kao patološka stanja, već kao normalne reakcije na pretrpljeno nasilje. Da bi preživjela nasilnu vezu žrtva nasilja razvije strategije preživljavanja, što je normalna reakcija na pretrpljeno nasilje. Samo potvrđivanje da je svim žrtvama takvo iskustvo bolno, već je snažan oblik podrške žrtvi.

U ophođenju sa žrtvama treba voditi računa o njihovim specifičnim potrebama koje imaju svoju stranu priče i razloge u njenoj pozadini. Premda postoje različiti pristupi, postoje i određene univerzalne smjernice koje treba slijediti:

- Predstaviti se i pokazati službenu legitimaciju;
- Objasniti svrhu posjete/razgovora;
- Biti iskren prema žrtvi i objasniti koja su pitanja povjerljivosti, a koje će informacije biti podijeljene i s kojim ciljem;
- Osnova za stimulativan razgovor je sigurno okruženje i pouzdan odnos. Pitanja o nasilju u porodici i drugim oblicima rodno zasnovanog nasilja se mogu postaviti samo ako žena nije u nečijoj pratnji, jer upravo neko iz njene pratnje može biti počinilac. Bitno je žrtvi nasilja objasniti da je njena sigurnost na prvom mjestu i da je važno da dobije pomoć i podršku kako bi se zaustavilo nasilje.
- Formulacija pitanja ne smije biti usredsređena na ponašanje žrtve i njenu odgovornost za nasilje, već na počinioca koji vrši nasilje. Žrtve se često osjećaju krivim zbog nasilja jer prihvataju projekciju partnera da su one podjednako krive za nasilje pa je potrebna višestruka potvrda profesionalaca/ki. Iz tih razloga je potrebno naglasiti da je **osoba koja uzrokuje nasilje u potpunosti odgovorna za nasilje**.
- Prilikom razgovora sa žrtvom prilagoditi terminologiju i ne koristiti žargonske izraze. U razgovoru sa žrtvom je važno da se problem nasilja imenuje tim terminom, bez upotrebe različite terminologije kao što su: sukob, svađa, slaba komunikacija, pretjerivanje ili pretjerana osjetljivost žrtve.
- U komunikaciji sa ženama koje su preživjele nasilje koristiti persiranje poštujući na taj način njenu ličnost i preživljenu patnju.
- Razgovarati strpljivo i s razumijevanjem složenosti situacije u kojoj se žrtva nalazi.
- Upoznati žrtvu sa njenim zakonskim pravima, mjerama zaštite i postojećim sankcijama za nasilno ponašanje.
- Pitati žrtvu koja su njena očekivanja, odnosno šta ona želi da se dogodi sa postojećom situacijom i pažljivo je saslušati.
- Pomoći žrtvi da razmotri sve mogućnosti i donese odgovarajuće odluke za sebe.

- Ne požurivati žrtvu i ne forsirati da pravi dugoročne planove.
- Na procjenu o postojanju nasilja ne smiju uticati lični stavovi i predrasude!
- Zanimariti nacionalnu, kulturnu i svaku drugu pripadnost i specifičnost!

U trenutku kad subjekti zaštite prikupljaju podatke, informacije i procjenjuju stepen i intenzitet nasilja važno je da znaju:

Kao posljedica dugotrajne izloženosti nasilju, različitih psihičkih stanja i mentalnih kapaciteta kao i niza drugih faktora u praksi se događa da žrtva nasilja ne može samostalno, bez podsticaja opisati šta joj se dešava, prepoznati elemente nasilja u porodici niti dati kritičko mišljenje o tome. Profesionalac/ka koji/a prikuplja informacije i vrši procjenu situacije treba, koristeći se različitim tehnikama iz domena svoje struke, pomoći žrtvi da iznese i precizira što više informacija kako bi procjena bila što realnija i kako bi se planirale efikasne mjere, radnje i postupci.

Informacije koje Vi dobijete mogu biti od velike pomoći svim subjektima zaštite u sagledavanju ukupne situacije, odlučivanju i postupanju u konkretnom slučaju.

Pored uočavanja očiglednih i vidljivih tragova nasilja, profesionalci/ke koji postupaju su dužni da izvrše detaljnu procjenu situacije u kojoj se žrtva nalazi i prepoznaju i druge znakove koji potvrđuju sumnju da je prisutno nasilje. Prilikom procjene rizika i utvrđivanja stepena opasnosti treba voditi računa o sigurnosti kao osnovnom principu zaštite žrtve. Obaveza svih pružalaca/teljki pomoći i subjekata zaštite je da **procijene rizik od ponavljanja ili eskaliranja nasilja** i da preduzmu odgovarajuće mjere u situacijama kada se nasilje otkrije, a posebno kada nasilnik bude prijavljen.

Nadležni subjekti zaštite u okviru procjene rizika i sigurnosti žrtve, u skladu sa članom 51. Istanbulske konvencije, treba posebno da vode računa o potrebama za:

- Udaljenju počinioca nasilja sa mjesta nasilja
- Pritvoru počinioca nasilja
- Restrikciji u viđanju djece i počinioca
- Udaljenosti počinioca i žrtve nasilja
- Zabrani kontaktiranja počinioca i žrtve.

Važno je da se, ukoliko je to potrebno, preduzmu sve navedene mjere sigurnosti kako bi se omogućilo nesmetano prikupljanje podataka i informacija i obezbijedila maksimalna zaštita žrtve u svim fazama postupka.

Intervju i opservacija

Profesionalci/ke postupaju u skladu sa svojim zakonskim mandatima i prikupljaju podatke o nasilju u porodici i nasilju prema ženama uz korištenje instrumenata i tehnika iz domena svoje struke.

Intervju/razgovor sa žrtvom nasilja kao i opservacija su neophodni elementi u okviru prikupljanja podataka kroz koje su profesionalci/ke u direktnoj interakciji sa žrtvom nasilja i zato je važno posebno voditi računa o pristupu žrtvama kroz ovaj proces.

Okruženje u kojem se vodi razgovor i vrši opservacija može značajno uticati na reprezentativnost dobijenih podataka. Zbog toga je važno stvoriti sigurno okruženje i pouzdan odnos kao temelje za stimulativan razgovor u okviru kojeg ćemo dobiti podatke o nasilju.

U toku razgovora je potrebno obratiti pažnju na govor tijela, odnosno neverbalne znakove komunikacije. Žrtve nasilja često u prostoriji traže podršku stručnih lica koja manifestuju neverbalne znakove u vidu klimanja glavom. Na ovaj način žrtvi ukazujemo da smo zainteresovani za pružanje pomoći. Za žene žrtve nasilja je važno da prime prikladnu emocionalnu podršku koja uključuje garanciju povjerljivosti, pažljivo slušanje bez osuđivanja, potvrda da one nisu odgovorne za zlostavljanje i razumijevanje negativnih osjećaja.

Opservacijom pratimo neverbalno ponašanje koje može biti u skladu s verbalnim, ali vrlo često i neusaglašeno s onim što žrtva govori. Na osnovu dobro sprovedenog intervju a i opservacije možemo procijeniti elemente koji upućuju da je žena izložena nasilju i onda kada nema vidljivih (fizičkih) povreda na tijelu, npr: uznemirenost, minimalizovanje nasilja, pravdanje nasilnika (radi težak posao, imao je stresno djetinjstvo, težak život i sl), ispoljavanje različitih vidova straha, pokazivanje stida i krivice, preuzimanje odgovornosti za nasilje, potpuna ekonomska zavisnost i pored radne sposobnosti i kvalifikacija i dr.

Da bi procjena profesionalca/ke o postojanju, stepenu i dugotrajnosti izloženosti žene nasilju bila preciznija i cjelokupnija, posebno u situacijama kada žrtva minimalizuje nasilje koje trpi, korisno je prikupljati informacije i podatke u različitim situacijama.

Za razumijevanje situacije, dobijanje jasnih i konkretnih informacija o pretrpljenom nasilju kao i o vrsti nasilja koje se dešava, tokom vođenja intervju a mogu nam pomoći odgovori na neka od sljedećih pitanja:

Opšta pitanja

- Da li postoji nešto o čemu biste željeli sa mnom razgovarati?
- Da li se osjećate sigurno u ovoj prostoriji?

- Da li osjećate da sa mnom možete pričati o problemima u porodici?
- Možete li da mi kažete šta se desilo?
- Kako se osjećate? ...

Pitanja za prepoznavanje ekonomskog nasilja

- Da li imate svoj novac i da li samostalno njime raspolazete?
- Da li je neko uzimao stvari iz Vašeg novčanika ili sa računa u banci?
- Da li je neko koristio Vaš novac/ stvari/imovinu/vrijednosti bez dozvole?
- Da li Vas je neko tjerao da potpišete neke dokumente koje niste željeli potpisati?
- Da li imate dovoljno hrane?
- Kako obezbjeđujete sebi sredstva za higijenu?
- Kupujete ili sami odjeću i obuću?...

Pitanja za prepoznavanje socijalne izolacije

- Dolaze li Vam prijatelji i rodbina u posjetu?
- Koliko se često viđate sa ljudima izvan kuće?
- Da li možete da telefonirate kad god želite?
- Koliko često konaktirate sa svojom primarnom porodicom, kada ste se zadnji put vidjeli?
- Da li neko brani da Vam gosti dolaze kući?
- Da li imate nekog s kim ste održali kontakt i bliskost da možete razgovarati kada Vam je teško?
- Odlazite li redovno na ljekarske preglede?...

Pitanja za prepoznavanje emocionalnog/psihičkog/verbalnog nasilja

- Da li Vam se neko obraća na način da Vam bude neprijatno?
- Da li Vas neko često kritikuje?
- Da li Vam se neko ruga i naziva Vas pogrdnim imenima?
- Da li Vam je neko prijetio ili Vas ucjenjivao?
- Da li strahujete da će Vam neko oduzeti djecu?

Pitanja za prepoznavanje fizičkog nasilja

- Da li Vas je neko nekada udario?
- Možete li mi pokazati na tijelu gdje ste bili povrijeđeni?
- Kako Vas je ta osoba povrijedila, čime, na koji način?

- Da li sada imate povredu na tijelu?

Pitanja za prepoznavanje seksualnog nasilja

- Da li Vas neko dodiruje na način koji Vam je neprijatan?
- Da li Vas neko seksualno dodiruje protiv Vaše volje?
- Da li Vas neko tjera da Vi njega seksualno dodirujete?
- Da li Vas neko ucjenjuje seksualnim radnjama?
- Da li Vam neko nudi novac ili uslugu za seks?
- Da li Vas je neko prisilio na seks?

Pitanja o nasilniku (ukoliko je tokom intervjuja jasno da se nasilje dogodilo)

- Da li znate ko je to uradio?
- Da li je to član porodice?
- Neko od prijatelja ili poznanika?
- Da li znate kako izgleda (visina, odjeća, boja očiju i sl)?
- Znate li datum kada se to desilo?
- Možete li odrediti u koje doba dana se to desilo (jutro, oko podne, noć...)?
- U kakvom ste trenutno odnosu sa tom osobom?
- Da li možete da kažete njegovo/njeno ime?
- Možete li da ga napišete?

U cilju doprinosa procjene intenziteta nasilja (psihičkog i fizičkog) u okviru ovog Priručnika prilažemo upitnik koji može pomoći da se utvrdi intenzitet nasilja u posljednjih šest mjeseci.

Upitnik se zove **Inventar zlostavljajućeg ponašanja partnera**, C.E. Shepard & J.A. Campbell, 1991. (koji se za ovaj Priručnik preuzima prema Žegarac, Džamonja-Ignjatović, 2010).

Oblast procjene – Bezbjednost i rizici nasilja među partnerima

Namjena samoizvještavajućeg upitnika (Abusive Behavior Inventory – ABI) je da utvrdi frekvenciju fizičkog i psihičkog nasilja u partnerskim odnosima u posljednjih šest mjeseci.

Koristi se kao inventar kada na osnovu intervjuja i opservacije potvrdimo prisustvo partnerskog nasilja, radi utvrđivanja učestalosti i vrste nasilja. Upitnik nije dijagnostičko sredstvo, ali može da posluži u procjeni intenziteta nasilja među partnerima i planiranju adekvatne pomoći za žrtvu partnerskog nasilja i djecu u domaćinstvu.

Opis i uputstvo:

Bodovanje se vrši na skali od jedan do pet i utvrđuje učestalost događaja u posljednjih šest mjeseci. Od 30 stavki 13 se odnosi na subskalu fizičkog nasilja (uključujući i dvije stavke koje se odnose na seksualnu zloupotrebu).

Stavke subskale fizičkog nasilja (FN subskala) su: 6, 7, 14, 18, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29 i 30. Psihičko nasilje (PN subskala) se mjeri sa 17 stavki (uključujući dvije stavke koje se odnose na ekonomsko nasilje): 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 22 i 23; uključuje ponašanja kao što su monitoring, izolacija, prijetnja djecom i zastrašivanje.

Konačni bodovi stavki sa skala fizičkog i psihičkog nasilja se dobijaju kao prosječna vrijednost bodova za svaku subskalu (sabiranjem ocjena svih izjava na subskali i podjelom s brojem stavki uključenih u subskalu). Što je prosječna vrijednost viša to indikuje veći nivo ugroženosti od jednog, drugog ili oba tipa nasilja.

Inventar zlostavljajućeg ponašanja partnera

Ovo je lista ponašanja za koju mnoge žene tvrde da su ga primjenjivali njihovi partneri ili bivši partneri. Željeli/le bismo da procijenite koliko često su se javljala ova ponašanja tokom proteklih šest mjeseci. Vaši odgovori su povjerljivi i koristiće se za dalji razgovor sa Vama i pružanje adekvatne pomoći. Ispred svake tvrdnje zaokružite broj koji pokazuje najbliži odgovor koliko često se to dešavalo u Vašoj vezi s partnerom ili bivšim partnerom tokom proteklih šest mjeseci.

1 = Nikada

2 = Rijetko

3 = Povremeno

4 = Često

5 = Veoma često

1.	Naziva Vas pogrdnim imenima i/ili Vas kritikuje	1	2	3	4	5
----	---	---	---	---	---	---

2.	Nastoji da Vas spriječi da uradite ono što želite (npr. izađete s prijateljima, da idete u šetnju)	1	2	3	4	5
3.	Upućuje Vam ljutite poglede, gleda Vas sa bijesom	1	2	3	4	5
4.	Ne dozvoljava da imate novac za svoje potrebe	1	2	3	4	5
5.	Prekida razgovor sa Vama i samostalno donosi odluku	1	2	3	4	5
6.	Prijeti da će Vas udariti ili baciti nešto na Vas	1	2	3	4	5
7.	Odguruje Vas, grabi ili odbacuje	1	2	3	4	5
8.	Potcjenjuje Vašu rodbinu ili prijatelje	1	2	3	4	5
9.	Optužuje Vas da previše pažnje posvećujete nekome ili nečemu drugom	1	2	3	4	5
10.	Dopušta da raspolažete samo određenom sumom novca	1	2	3	4	5
11.	Koristi djecu kako bi Vam prijetio (npr. kaže da nećete dobiti starateljstvo, da će napustiti grad s djecom)	1	2	3	4	5
12.	Naljuti se na Vas kada obroci, održavanje kuće ili sređivanje veša nisu spremni kada on to želi ili na način kako želi)	1	2	3	4	5
13.	Govori stvari koje Vas plaše (npr. govori Vam da će se nešto loše desiti, da će se ubiti)	1	2	3	4	5
14.	Treska Vas, udara ili bode	1	2	3	4	5
15.	Tjera Vas da radite ponižavajuće ili degradirajuće stvari (npr. da molite za oprostaj, da tražite njegovu dozvolu za korištenje auta kako biste nešto završili)	1	2	3	4	5
16.	Provjerava Vas (npr. sluša Vaše telefonske razgovore, provjerava kilometražu na autu, stalno Vas poziva)	1	2	3	4	5
17.	Nesmotreno vozi kad ste Vi u autu	1	2	3	4	5
18.	Tjera Vas na seksualne odnose na način koji ne volite ili ne želite	1	2	3	4	5
19.	Odbija da učestvuje u kućnim poslovima i o brizi o djeci	1	2	3	4	5
20.	Prijeti Vam nožem, pištoljem ili drugim oružjem	1	2	3	4	5
21.	Šamara Vas	1	2	3	4	5
22.	Govori Vam da ste loša majka	1	2	3	4	5
23.	Ne dozvoljava Vam ili nastoji da Vam zabrani da idete na posao ili u školu	1	2	3	4	5
24.	Baca, udara, šuta ili lomi stvari	1	2	3	4	5
25.	Šuta Vas	1	2	3	4	5
26.	Fizički Vas primorava na seksualne odnose	1	2	3	4	5
27.	Baca Vas	1	2	3	4	5
28.	Fizički napada intimne dijelove Vašeg tijela	1	2	3	4	5
29.	Guši Vas ili davi	1	2	3	4	5
30.	Koristi nož, pištolj ili drugo oružje protiv Vas	1	2	3	4	5

Podrška žrtvama nasilja u porodici i ženama žrtvama nasilja za vrijeme procesuiranja nasilja:

Dugogodišnja iskustva rada nevladinih organizacija koje pružaju podršku i pomoć ženama i djeci koji su preživjeli nasilje ukazuju na to da je period sudskog postupka kritičan u smislu potrebe zaštite i podrške za oštećene, jer počinioci nasilja veoma često ponavljaju nasilje nakon intervencije policije i ono čak bude većeg intenziteta nego ranije. Kod slučajeva nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici oštećene, po pravilu, nastavljaju život u zajedničkom domaćinstvu sa počiniocem nasilja pa ih dugotrajnost perioda pokretanja i vođenja sudskog postupka može obeshrabriti da zahtijevaju zaštitu svojih prava u sudskom postupku.

Oštećene su izložene i pritiscima da odustanu od svjedočenja protiv počinioca nasilja, što može imati presudan uticaj na iskaz oštećene kao svjedokinje u toku istražnih i sudskih postupaka. Osim realne opasnosti od kontinuiranog ponavljanja fizičkog i psihološkog nasilja, oštećena se izlaže i ekonomskom nasilju odnosno uskraćivanju sredstava za život, naročito ukoliko odluči da napusti zajednicu u kojoj je živjela sa počiniocem nasilja.

Važno je da tužioci i sudije, kao i drugi subjekti zaštite od rodno zasnovanog nasilja koji direktno ili indirektno učestvuju, odnosno doprinose krivičnim postupcima (npr. centri za socijalni rad, službe psihološke podrške, odjeli za podršku svjedocima i dr) prepoznaju ove i druge specifične okolnosti koje prate krivična djela sa elementima rodno zasnovanog nasilja. Takođe je važno da osiguraju oštećenima cjelokupnu i efikasnu podršku i pomoć prilagođenu njihovim specifičnim potrebama, uključujući i pokretanje, vođenje i završavanje krivičnih postupaka u što kraćem periodu.¹⁰

Pristup koji profesionalci/ke treba da slijede kako bi se obezbijedila maksimalna podrška i zaštita žrtvama/svjedokinjama nasilja u toku procesuiranja nasilja je pristup u kojem je žrtva u fokusu.

¹⁰ <http://unitedwomenbl.org/v2/wp-content/uploads/2017/03/Analiticki-izvjestaj-Petric-Radoncic-2017.pdf>

Grafikon 3. Žrtva u fokusu

Kroz interakciju sa žrtvom nasilja u porodici i ženom žrtvom nasilja za vrijeme procesuiranja djela, važno je da predstavnici/ce pravosudnih institucija:

- ✓ Razumiju privatnu prirodu nasilja u porodici i nasilja prema ženama;
- ✓ Ne boje se izraziti empatiju prema žrtvi nasilja;
- ✓ Prepoznaju znakove sekundarne traume kao što su napadi panike, trnjenje u rukama, tremor ruku i tijela, crvenilo, pojačano znojenje, kašljucanje, suvoća usta, gubitak daha...
- ✓ Objasne žrtvi koje će mjere biti preduzete da se minimalizuje njena trauma, da se izbjegne odugovlačenje procedura i osigura njena bezbjednost;
- ✓ Ne procjenjuju kredibilitet žrtve/svjedokinje u postupku na osnovu njenog emocionalnog stanja;
- ✓ Znaju da žrtve nasilja, zbog nedostatka povjerenja u pravosudni sistem, mogu u toku postupka ispoljavati različite emotivne reakcije kao što su: poricanje, ljutnja, zastrašenost, zabrinutost ili potpuna pasivnost.

Razumijevanje prepreka za žrtve nasilja u porodici i žene žrtve nasilja u toku sudskih postupaka:

- Pristup pravdi može biti skup. Troškovi učešća u postupku nisu povezani samo sa sudskim procedurama, nego se mogu odnositi i na druge troškove kao što su: troškovi prevoza do pravosudne institucije, troškovi smještaja ukoliko je žrtva/svjedokinja iz drugog grada, briga o djeci dok je ona odsutna ili zaokupljena pravnim procedurama.
- Žene su često ekonomski zavisne od muškaraca i nemaju siguran izvor prihoda što, takođe, može uticati na njeno učešće u postupku i spriječiti je da pokreće posebne pravne procedure u cilju ostvarivanja svojih prava.
- Žrtve nasilja se često plaše osвете od strane počinioca prema njima i njihovoj djeci. Prijetnje, ucjene i zah-tevi da odustane od svjedočenja su česte od počinioca nasilja ili članova njegove porodice, što takođe utiče na sposobnost žrtve/svjedokinje da učestvuje u postupku.

Žrtva nasilja mora biti informisana o svojim pravima koja su u skladu sa međunarodnim standardima. Prava žrtve nasilja su:

- ✓ Da traži nadoknadu štete;
- ✓ Da traži izricanje hitnih mjera zaštite;
- ✓ Da bude saslušana u toku sudskog postupka;
- ✓ Da ne svjedoči u toku sudskog postupka;
- ✓ Da ima pravnu pomoć;
- ✓ Da ima prevodioca ukoliko joj je potreban.

D.M. (42)

Bila sam na sudu danas. Išla sam u pratnji saradnice koja radi u sudu. Ona me je odvela u posebnu prostoriju i ponudila kafom. To mi je mnogo značilo. Kafa mi je dala snagu da se suocim sa onim sto slijedi. Cijelu noć sam provela razmišljajući kako ću se susresti s njim. Oči u oči, jedno nasuprot drugog, nas dvoje u istoj prostoriji. Šta će se desiti? Šta ako me napadne? Da li će sudski policijac uspjeti da stigne prije nego me povrijedi po stoti, ma ni sama ne znam koji put. Šta ako me nešto pita? Da li da odgovorim?

Ali ne, moj košmar se nije ostvario. Ja sam tako blizu njega, a opet tako daleko. Zapravo on i ne zna da sam ja tu. Već se osjećam kao pobjednica. Kafa mi daje neku dodatnu snagu. Pitaju me da li želim da se on udalji iz sudnice dok dajem izjavu. Pa naravno. Ne bih voljela da vidim da mi očima koje samo ja najbolje poznajem upućuje još jedan prijeteći pogled od kojeg mi se uvijek ledila krv u žilama. Posljednji put je rekao da će povrijediti moje najbliže. Ne bih voljela da mu opet pružim priliku.

Opet pobjeđujem. On izlazi iz sudnice. Sad ću sve da ispričam. A šta ako mi postave neko pitanje koje ne razumijem? Ni to se ne dešava. Svaki put smognem snagu da pitam za objašnjenje, koje mi se opet lijepo pruži.

Opet pobjeđujem. Ja sve razumijem. Šta ako mi kažu da sam sama kriva za ono što mi se desilo? Ne mogu da vjerujem da se ni to nije desilo. U njihovim očima, rukama, ponašanju vidim da odobravaju ono što radim, da sam na pravom putu.

Sve sam ispričala i danas sam pobijedila cijeli svijet.

**U predmetima nasilja u porodici i nasilja prema ženama sudovi,
u cilju olakšavanja učešća žrtve/svjedokinje u sudskim postupcima, mogu:**

Grafikon 4. Radnje pravosudnih institucija koje mogu unaprijediti položaj žrtve/oštećene

Žrtve nasilja koje su podržane i prema kojima su se profesionalci/ke ophodili na uvažavajući način u većem broju slučajeva će biti istrajne u sudskim postupcima i sarađivati sa pravosudnim institucijama. Ukoliko je žrtva dobro informisana o sudskim procedurama (o svojoj ulozi u postupku i pravima koja može ostvariti, o mogućnostima za podršku kod drugih subjekata zaštite) smanjujemo rizik da odustane od svjedočenja.

Podrška žrtvama nasilja u porodici i ženama žrtvama nasilja kroz specijalizovane usluge i druge oblike podrške

Svi profesionalci i profesionalke koji pružaju pomoć i podršku žrtvama nasilja u porodici i ženama žrtvama nasilja kroz specijalizovane usluge treba da poštuju pristup **usmjeren na žrtvu nasilja**, a koji podrazumijeva okruženje u kojem je žrtva sigurna, u kojem se poštuju njena prava i izbori, u kojem se prema njoj postupa sa dostojanstvom i poštovanjem. Ovaj pristup je zasnovan na sigurnosti, povjerljivosti, poštovanju i nediskriminaciji po bilo kom osnovu.¹¹

Uloga specijalizovanih servisa podrške u zaštiti žrtava nasilja u porodici i njenoj daljoj prevenciji je velika sa aspekta osiguranja stručne pomoći i podrške ženama i djeci koji su preživjeli nasilje. Podrška započinje sa prijavom nasilja na SOS telefon¹² i prati se kroz daljnu proceduru koju žrtva preduzima prilikom prijave nasilja.

Dežurstvo na SOS telefonu za žrtve nasilja u porodici je dostupno tokom 24 časa, prilikom kojeg savjetnice svakoj osobi koja prijavi nasilje pružaju sve potrebne informacije o mjerama zaštite od nasilja, o nadležnim službama kojima može da se obrati za pomoć, a u slučajevima akutnog nasilja ili nasilja koje se dešava u vrijeme poziva odmah se obavještava nadležna policijska stanica i centar za socijalni rad.

Nevladine organizacije obezbjeđuju uslugu socijalno-pravnog upućivanja i savjetovanje žena žrtava nasilja u porodici koje zatraže pomoć (pravnu pomoć, podršku i savjetovanje tokom krivičnog i prekršajnog sudskog procesa).

Zbrinjavanjem žrtve u Sigurnu kuću obezbjeđuje se fizička zaštita i sigurnost te niz drugih usluga značajnih za njihovu rehabilitaciju i resocijalizaciju. Osnovna namjena Sigurne kuće je realizacija posebne mjere podrške za žene i djecu koji su preživjeli nasilje u porodici u trenucima akutnog nasilja u tranzicijskom periodu, od napuštanja nasilničkog okruženja do otpočinjanja novog života. U akutnoj fazi nasilja u porodici žrtve se fizički sklanjaju od počinioca kako bi zaštitile svoj život i ličnu sigurnost. U Sigurnoj kući žrtve nasilja dobijaju profesionalnu pomoć i podršku koja je obezbijeđena od strane profesionalnog osoblja u vidu: psihosocijalne pomoći i

¹¹ <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GBVIE.Minimum.Standards>.

¹² SOS telefon (1264) djeluje unutar tri organizacije u Banjaluci, Modriči i Bijeljini i obuhvata područje Republike Srpske, dok u Federaciji BiH djeluje SOS telefon (1265) unutar pet organizacija i to u: Sarajevu, Zenici, Tuzli, Mostaru i Bihaću i pokriva područje Federacije. Pozivi su za sve pozivaoce besplatni, a u skladu sa mjestom odakle poziv dolazi proslijeđuje se organizaciji koja je najbliža lokaciji poziva.

podrške, uključivanja u psihoterapijski tretman, pravnog savjetovanja i pomoći, zdravstvene njege i pratnje pri obavljanju specijalističkih pregleda, pomoći djeci pri savladavanju nastavnog plana i programa, podrške u jačanju socijalne mreže kao značajnog resursa za pronalazak izlazne strategije, podrške u pronalasku zaposlenja, stambenog prostora, obezbjeđivanja osnovnih stvari neophodnih za izlazak iz Sigurne kuće, pomoći u pronalasku načina za čuvanje djece u predškolskim ustanovama.

Žena koja je preživjela nasilje u porodici se ne posmatra kao bespomoćna zbog prethodnog iskustva nasilja, već kao hrabra i snažna jer joj je mnogo hrabrosti trebalo da prijavi svog nasilnog partnera i da preduzme sve korake u cilju osiguranja kvalitetnog života dostojnog svakog živog bića.

Osnovni principi u radu sa ženama koje su preživjele nasilje su:

- Razumijevanje dinamike nasilnih porodičnih odnosa i njihovog uticaja na žrtve
- Obezbjedivanje i očuvanje sigurnosti, bezbjednosti i dostojanstva žrtve
- Pristup u radu zasnovan na individualnim potrebama svake pojedinačne žrtve
- Kontinuirana podrška i zastupanje
- Osnaživanje i uključivanje u donošenje odluka
- Obezbjedivanje povjerljivosti podataka
- Koordinisan odgovor službi
- Osporavanje tolerancije nasilja u porodici i percipiranje počinioca kao jedinog odgovornog.

Profesionalke koje pružaju specijalizovane usluge podrške u centar svog rada uvijek stavljaju pomoć žrtvi, uvijek vjeruju žrtvi i ne traže dokaze njihovog zlostavljanja. U ophođenju se uvijek pridržavaju osnovnih uvjerenja:

- Nasilje u porodici se može spriječiti i zaustaviti
- Nasilje u porodici nije greška osobe koja je preživjela nasilje
- Nasilje u porodici je ukorijenjeno u odnosima moći i kontrole u bliskim porodičnim odnosima
- Promovisanje prava žene u izboru odluka koje se tiču njenog života – važno je da ne nudimo „gotova rješenja” već da pružimo podršku ženi da samostalno donese odluku i istu realizuje.

Podrška se nastavlja i nakon procesuiranja počinioca kroz različite vidove psihosocijalnih usluga, pravne pomoći i ekonomskog osnaživanja žrtava.

Saradnja subjekata zaštite u najboljem interesu žrtve nasilja

Saradnja i komunikacija između subjekata zaštite započinje prijavljivanjem nasilja i treba da ima kontinuitet dok za to postoji potreba, kako bi se obezbijedila maksimalna podrška i zaštita žrtve nasilja.

Kada se govori o prijavljivanju i procesuiranju porodičnog nasilja i nasilja prema ženama, Konvencija Savjeta Evrope u članu 28. ističe obavezu preduzimanja neophodnih mjera kako pravila o povjerljivosti stručnih radnika/ca ne bi smjela biti prepreka za mogućnost prijavljivanja nasilja nadležnim organima pod odgovarajućim uslovima, kada se opravdano sumnja u djela nasilja obuhvaćena ovom Konvencijom i u slučajevima kada se mogu očekivati dalje nasilničke radnje.

U cilju adekvatnog odgovora na nasilje i u pružanju efikasne i cjelokupne zaštite žrtava nasilja u porodici i žena žrtava nasilja, važna je multisektorska i koordinisana akcija svih subjekata i razmjena ključnih informacija i podataka koji će doprinijeti bržem odgovoru na nasilje. Efikasna razmjena informacija treba da doprinese većem nivou zaštite žrtava, ali i sprečavanju njene retraumatizacije, sekundarne viktimizacije, izlaganju neprijatnim situacijama kao i zaštiti od medija i javnosti.

Komunikacija institucija se ne treba završiti s okončanjem sudskih postupaka, nego se ona kroz procjene, mišljenja, prijedloge i sprovođenje mjera treba nastaviti. Komunikacija se najčešće odvija između policije, centara za socijalni rad, tužilaštava, sudova, domova zdravlja, centra za mentalno zdravlje, psihijatrijskih klinika, škola, sigurnih kuća i nevladinih organizacija koje djeluju u oblasti zaštite od nasilja u porodici i nasilja prema ženama.

Subjekti zaštite treba da zaštite identitet i integritet žrtve i u tom cilju:

- ✓ Koriste najsigurnije metode komuniciranja s drugim profesionalcima/kama koje su im dostupne (zaštićene mejl adrese i sl);
- ✓ Koriste inicijale žrtava kad god je moguće, a posebno u komunikaciji s javnošću i s medijima
- ✓ Ne dijele informacije koje nisu od značaja za postupanje i za sigurnost već su samo predmet radoznalosti;
- ✓ Ne dijele više informacija nego što je neophodno;
- ✓ Održavaju kontinuitet u razmjeni informacija s drugim subjektima zaštite sve dok je to neophodno za dobrobit žrtve nasilja.

NASILJE PREMA ŽENAMA S INVALIDITETOM U PORODICI I IZVAN PORODICE

Uprkos mnogobrojnim međunarodnim izvještajima koji pokazuju da žene s invaliditetom imaju višestruko veću šansu da budu žrtve nasilja u porodici i nasilja prema ženama¹³, ovaj problem je dugo vremena ostao neprepoznat. U skladu s tim izostalo je kreiranje protokola i usluga koji bi bili senzibilisani za intersektorsku perspektivu nasilja prema ženama s invaliditetom. Prema tome, u praksi imamo situaciju da usluge prevencije i zaštite od nasilja u porodici i nasilja prema ženama nisu dostupne ženama s invaliditetom, a „stručnjaci su nedovoljno senzibilisani i needukovani za pružanje pomoći i podrške žrtvama nasilja s invaliditetom”. (K. Šesto, 2015)

Žene s invaliditetom svjedoče o mnogobrojnim slučajevima neadekvatne reakcije policijskih službenika/ca i službenika/ca centara za socijalni rad prilikom prijavljivanja slučajeva nasilja, kao i nemogućnosti pristupa zdravstvenim ustanovama i neadekvatnog postupanja zdravstvenih radnika/ca. One imaju osjećaj da uobičajeni protokoli zaštite od nasilja koji su na raspolaganju drugim ženama „ne važe” za njih i to ih dodatno obeshrabruje da prijave nasilje.¹⁴

Međunarodni dokumenti iz oblasti zaštite prava žena kao i zaštite prava osoba s invaliditetom propisuju ili, na manje ili više eksplicitan način, prepoznaju obavezu osiguravanja usluga pomoći i podrške osobama s invaliditetom, a posebno ženama s invaliditetom u procesu prevencije i zaštite od nasilja. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom¹⁵ u članu 16. obavezuje države potpisnice da moraju osigurati odgovarajuće oblike pomoći i podrške osobama s invaliditetom koje su bile žrtve nasilja, s posebnim naglaskom na preventivne programe. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)¹⁶ invaliditet eksplicitno spominje u članu 11. kod obaveze zaštite prava i nediskriminacije iz oblasti zapošljavanja i socijalne zaštite. Međutim, CEDAW Komitet¹⁷ u Zaključnim zapažanjima i preporukama na 4. i 5. periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o sprovođenju Konvencije¹⁸ eksplicitnije naglašava potrebu obraćanja dodatne pažnje na ranjive grupe žena.

¹³ Women and girls with disability are far more likely to be victims of violence, and particularly of domestic and sexual exploitation. It is estimated that women with disabilities are 1,5 to 10 times more likely to be abused than non-disabled women. (European Parliament resolution of 11 December 2013 on women with disabilities, 2013 prema Human Rights Watch: Human Rights for Women and Children with Disabilities (2012), p. 5.)

¹⁴ Izvještaji s radionica Udruženja žena s invaliditetom „NIKA” o nasilju prema ženama s invaliditetom.

¹⁵ <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

¹⁶ KONVENCIJA O UKIDANJU SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA, Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006, http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/Documents/CEDAW_308094062.pdf, Pristupljeno 11. 12. 2018. godine

¹⁷ Pogledati dio „Međunarodni standardi” ovog Priručnika

¹⁸ Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Bosnia and Herzegovina (https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/BIH/CO/4-5&Lang=En)

U komentaru broj 37. CEDAW Komitet izražava zabrinutost za različite ugrožene grupe žena posebno navodeći: Romkinje, interno raseljene žene, žene sa sela, žene s invaliditetom i žene starije životne dobi ističući da su ove grupe žena podložnije siromaštvu i riziku od ukrštenih oblika diskriminacije.

Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici¹⁹ u preambuli se, između ostalog, poziva i na Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom pokazujući da je perspektiva invalidnosti obuhvaćena ovom Konvencijom. O tome svjedoči i stav. 3 u članu 4. u kojem se navodi obaveza osiguravanja primjene odredbi Konvencije bez diskriminacije po bilo kom osnovu, ali se i kao osnov moguće diskriminacije eksplicitno navodi i invaliditet. Upravo ovo nam omogućava da zahtijevamo da se svi društveni servisi namijenjeni zaštiti žena od nasilja u porodici sagledaju iz perspektive dostupnosti ženama s invaliditetom.

Da bismo razumjeli potrebu kreiranja specifične podrške ženama s invaliditetom koje su žrtve nasilja, moramo razumjeti mnogobrojne specifične uzroke njihove naglašene ranjivosti i potrebe za prilagođenom uslugom, odnosno razloge zbog kojih nisu u mogućnosti da koriste uobičajeno dostupne mehanizme zaštite.

Ranjivost osoba s invaliditetom temelji se na: većoj zavisnosti o drugima, uvjerenju da moraju udovoljiti zahtjevima drugih, nametnutoj pasivnosti, strahu od institucionalnog smještaja, prihvatanju nasilničkog ponašanja kao uobičajenog (zasluženog), poimanju sebe kao slabe i bezvrijedne osobe, izolaciji, izostanku znanja i senzibilnosti o nasilju, nemogućnosti da osoba vidi, čuje ili razumije potencijalnu situaciju nasilja, nemogućnosti prevencije kroz uzmicanje od potencijalne situacije nasilja, nemogućnosti bijega, finansijskoj zavisnosti od počinioca nasilja, korištenju invaliditeta osobe kako bi bila dodatno ponižena u toku čina nasilja, umanjivanju krivice počinioca nasilja od strane žrtve s invaliditetom te niskoj senzibilnosti o specifičnostima nasilja prema osobama s invaliditetom od strane pružalaca pomoći. (Brodwin MG, 2007 citirano prema K.Šesto, 2015)

Važno je razumjeti da žene s invaliditetom imaju široku grupu različitih vrsta ranjivosti, a u zavisnosti od vrste oštećenja koje je uzrok invaliditeta. Ranjivost uzrokovana invaliditetom se, gotovo po pravilu, javlja u kombinaciji sa drugim faktorima kao što su siromaštvo i socijalna izolovanost koje su još uvijek tipične za ovu društvenu grupu.

Treba imati na umu da žene s invaliditetom često trpe nasilje od pružalaca usluga koje su im neophodne za svakodnevno nesmetano funkcionisanje. Od 25 žena koje su prijavile nasilje od strane davalaca osnovnih usluga i lične asistencije 60% je doživjelo verbalno nasilje, 36 % fizičko nasilje, 32% krađu, u 28% slučajeva se dogodila iznuda, 20% žena je zanemarivano dok ih je 12% doživjelo seksualno nasilje. (Oktay JS, 2004)

¹⁹ https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CAHVIO_B.pdf

Zbog straha od dodatne diskriminacije, odmazde, smještanja u instituciju i gubitka podrške žene s invaliditetom se rjeđe odlučuju na prijavljivanje nasilja nego žene bez invaliditeta.

Stoga je neophodno razviti protokole zaštite od nasilja koji su prilagođeni ženama s invaliditetom, a koji se odnose na djelovanje svih aktera/ki u sistemu zaštite od nasilja. Pored toga, važno je edukovati i senzibilisati stručnjake/kinje koji su uključeni u pružanje podrške osobama s invaliditetom, kao i osobe angažovane na terenu i u svim drugim fazama procesa pružanja usluge zaštite od nasilja (policijski službenici/ce, ljekari/ke, socijalni radnici/ce i sl).

Prilagođavanje usluge pružanja zaštite od nasilja u porodici i nasilja prema ženama za žene s invaliditetom podrazumijeva i programe otklanjanja predrasuda o osobama s invaliditetom koje, zbog nedovoljno specifične edukacije i opšteprisutne slike o osobama s invaliditetom, imaju i službenici/ce koji učestvuju u procesu pružanja usluga zaštite od nasilja za žene s invaliditetom.

Prepoznavanje specifičnih vidova nasilja prema ženama s invaliditetom

U kreiranju i pružanju usluga zaštite od nasilja u porodici i nasilja prema ženama za žene s invaliditetom, trebamo biti svjesni specifičnih oblika nasilja koji se odnose na žene s invaliditetom:

- Fizičko zlostavljanje povezano s invaliditetom – sprečavanje kretanja ili zatočeništvo, zatvaranje u kuću, sprečavanje kontakta s osobama koje dolaze u kuću, oduzimanje ortopedskih pomagala ili lijekova, odbijanje pružanja pomoći kod životno važnih potreba (toalet, presvlačenje, lična higijena, hranjenje).
- Seksualno zlostavljanje povezano s invaliditetom – često se odnosi na zahtijevanje ili očekivanje seksualnog odnosa u zamjenu za pomoć, iskorištavanjem fizičke slabosti ili nerazumijevanja situacije.
- Emocionalno zlostavljanje osoba s invaliditetom – često se javlja u obliku emocionalnog napuštanja i odbacivanja, prijetnji, okrivljivanja, negiranja invaliditeta i optužbi za „lažiranje“ invaliditeta (optuživanje da se osoba pretvara da ne može nešto što može), omalovažavanje njenog značaja kao osobe i davanje do znanja da je teret i sramota za porodicu, kao i nametanje krivice što reprezentuje potencijalnu genetsku slabost zbog čega drugi članovi porodice imaju teškoće da nađu bračnog partnera i sl.
- Određene usluge povezane s invaliditetom (institucije, bolnice, ordinacije, centri za dnevni boravak, specijalni prevoz) mogu biti izgovor za različite vrste restrikcija za žene s invaliditetom (npr. oduzimanjem mobilnih telefona, prisiljavanjem na izolaciju, nametanjem strogih pravila i odvajanjem od drugih usluga, organizacija i osoba koje bi mogle pružati pomoć ili osnažiti ženu da se brani).
- Potreba za ličnom pomoći (personalnom asistencijom) u svakodnevnom funkcionisanju i poteškoće u pronalaženju i zadržavanju osobe koja bi pružala pomoć, bilo unutar ili izvan porodice čine žene s invaliditetom tolerantnijim na nasilničko ponašanje.

- Ekonomsko nasilje vezano za invalidnost se ogleda u činjenici da žene s invaliditetom gotovo po pravilu ne nasljeđuju imovinu roditelja, očekuje se da ona pripada članovima porodica koje brinu o njima. Takođe se ogleda u oduzimanju ličnih socijalnih primanja. Ako žene s invaliditetom i posjeduju imovinu, vrlo je česta zloupotreba ugovora o doživotnom izdržavanju.

Važno je imati na umu sve ove, manje ili više, prikrivene forme nasilja prema ženama s invaliditetom kao i činjenicu da su žene s invaliditetom često naviknute da ne govore u svoje ime, da se ne zauzimaju za sebe, da ne donose odluke o svom životu. Vrlo često su nasilnici (samo)predstavljani kao žrtve brige o ženi s invaliditetom.

Takođe, treba uzeti u obzir da su žene koje od rođenja ili djetinjstva imaju invaliditet po pravilu manje osnažene i socijalno izolovanije od žena kod kojih je invaliditet nastupio u odraslom dobu i koje su uspjele da izgrade određene lične i socijalne kapacitete u periodu dok nije došlo do invaliditeta.

Prilagođena akcija – pristupačna usluga zaštite

Potreba za individualnim pristupom prilikom postupanja u toku akcije zaštite od nasilja je još naglašenija u slučajevima kada je žrtva nasilja žena s invaliditetom. Različite vrste invaliditeta će zahtijevati različit pristup u ostvarivanju komunikacije i podrazumijevati različite specifične potrebe obezbjeđivanja usluga zaštite/skloništa, pokretanja sudskog postupka i obezbjeđivanja rehabilitacije žrtve.

Ipak, postoji nekoliko segmenata usluge koje identifikujemo kao zajedničke za sve vrste invaliditeta, a na koje treba obratiti pažnju prilikom kreiranja i pružanja usluga podrške i zaštite žena s invaliditetom od nasilja. Usluge podrške i zaštite žena s invaliditetom od nasilja moraju biti dostupne i pristupačne za sve žene s invaliditetom i moraju obuhvatati akcije koje će omogućiti da se izbjegne dodatna pasivizacija žena s invaliditetom, da se žene uključe u donošenje odluka, da izbjegnu lične predrasude pružalaca usluga, uklone barijere u postojećim resursima i da koriste širi spektar resursa društva.

U okviru ovih segmenata postoje razlike u načinu obezbjeđivanja željenog kvaliteta usluga, a u zavisnosti od vrste oštećenja koje je uzrok invaliditeta, kao i stepena očuvane/postignute funkcionalnosti.

✓ Izbjeći dodatnu pasivizaciju

Treba imati na umu da su i muškarci i žene s invaliditetom zbog kompleksnog niza socijalnih faktora (kulturoloških, siromaštva, zavisnosti od pomoći, predrasuda i sl) najčešće naučeni da imaju pasivnu ulogu u odnosu na bilo koju situaciju u svojim životima. Kada tome dodamo uobičajeno očekivanje od žene da odluke prepusti drugima, jasno nam je da je pasivizacija žena s invaliditetom dodatno naglašena. Vjerovatno će one i u slučaju prijave nasilja ostati u naučenoj ulozi pasivnog posmatrača, odnosno očekivanja da one nemaju ni pravo ni

moć da se uključe u rješavanje problema. U većini slučajeva srešćete se s visokim stepenom fizičke, ali i emocionalne zavisnosti o drugim članovima domaćinstva, vrlo vjerovatno i o samom nasilniku. Imajte na umu da su veoma često nasilnik i onaj koji vodi brigu o toj osobi (od koje je ta osoba egzistencijalno zavisna) iste osobe. Bez obzira na taj „pasivni obrazac“ koji je prati cijelog života, važno je da stručna lica koja pružaju pomoć ženama žrtvama nasilja s invaliditetom izbjegnu dodatnu pasivizaciju žrtve i pruže joj ohrabrenje da se aktivno uključi i sarađuje s njima.

U ostvarivanju ovog cilja mogu pomoći sljedeći pristupi:

- Uvijek žrtvi nasilja dajte priliku da kaže svoju verziju događaja i udaljite nasilnika iz prostorije, čak i ako žrtva nasilja očigledno traži njegovo odobrenje. Ovo je važno čak i kada se radi o osobi s intelektualnim teškoćama ili osobi koja otežano govori i nijemoj osobi. Dajte im priliku da se izraze onako kako one mogu (i budite otvoreni za improvizacije). Kod žena koje imaju oštećenje sluha i govora pokušajte komunicirati pisanjem ili koristite usluge gestovnog tumača.

Nemojte dozvoliti da nasilnik interpretira ili prevodi riječi žrtve jer je, tobože, samo on razumije.

- U ostvarivanju dobre komunikacije sa žrtvom nasilja pripazite na postupke koje pokazuju da ste Vi tu zbog njih. Uvijek se sa osobama s invaliditetom obraćajte prirodno, neusiljeno i normalno glasnim tonom, izbjegavajući tepanje i obraćanje kao maloj djeci.

Ako je žrtva žena koja koristi invalidska kolica čučnite ili sjednite tako da joj budete u nivou očiju. Nije lako ravnopravno razgovarati s nekim ko Vam „stoji iznad glave“.

Slijepo osobe imaju ograničenja u načinu prikupljanja informacija te je potrebno prilagoditi se tako da imate na umu da je svaku poruku važno verbalizovati. Veoma često u svakodnevnoj komunikaciji koristimo mimiku i gest da pošaljemo određene poruke (npr. empatije), ali slijepa osoba to neće vidjeti na Vašem izrazu lica. Kada dodirujete slijepu osobu izgovorite da ćete to učiniti. Izbjegavajte nepotreban dodir (naslanjanje, tapšanje po ramenu). Ako razgovarate sa više ljudi u prostoriji, slijepoj osobi se uvijek obratite prvo izgovarajući njeno ime kako bi znala da je komunikacija sada usmjerena ka njoj.

Ako se susretnete sa žrtvama nasilja s govornim poteškoćama, pružite im priliku da se izraze na onaj način na koji je njima najjednostavnije. To može biti znak rukom, pokret očiju ili treptaj. Ukoliko ih ne shvatite iz prve, bez ustezanja ih zamolite da Vam ponove gest ili frazu, ali nemojte reći da ste razumjeli ono što niste.

- Prilikom intervencije u domaćinstvu ili dolaska žrtve nasilja u ustanovu zaduženu za pružanje podrške, važno je ponuditi praktičnu pomoć koja se može ogledati u pomoći pri oblačenju/skidanju jakne, izlasku iz

kuće, ulasku u automobil, smještanju u stolicu i sl. Službenici/ce često nisu navikli da je potrebno da pruže ovu vrstu pomoći i osjećaju se nesigurno u pogledu načina na koji da pomognu.

U ovakvim slučajevima uvijek pitajte osobu kojoj treba pomoć kako želi da joj se pomogne i nikad ne preduzimajte akciju pomaganja bez prethodne konsultacije s tom osobom, čak i ako ste sigurni u način na koji treba da pružite pomoć. Kako Vam mogu pomoći (da ustanete, da mi ispričate, da izađete)? – pitanje sa kojim nećete pogriješiti. Ovim ćete izbjeći da se žena s invaliditetom osjeća kao objekat koji se premješta s jednog mjesta na drugo i izbjeći ćete eventualne greške. Bez obzira na naizgled istu vrstu invaliditeta (npr. korisnica kolica, slijepa osoba) ne zaboravite da svaka osoba s invaliditetom ima naučene mehanizme funkcionisanja i najbolje poznaje svoje mogućnosti i ograničenja. Nemojte se naslanjati na kolica, hodalicu, štake ili bilo koje drugo pomagalo.

Nemojte slijepu osobu uhvatiti za ruku ili rame i gurati je ispred sebe. Isto tako nemojte hvatati slijepu osobu za ruku i vući je u željenom smjeru kretanja. (Fajdetić, 2015)

✓ **Uključiti ženu u donošenje odluke**

Uključivanje žena s invaliditetom u donošenje odluka vezanih za usluge prevencije i zaštite od nasilja u porodici i nasilja prema ženama bi trebalo da se događa na dva nivoa: uključivanjem predstavnica organizacija osoba s invaliditetom ili organizacija žena s invaliditetom u proces kreiranja protokola i usluga vezanih za zaštitu od nasilja i uključivanjem žena s invaliditetom koje su žrtve nasilja u konkretnim slučajevima u donošenje odluka o tome kako da im se pomogne.

Bez obzira na to kakav i koliki stepen invaliditeta žena ima i bez obzira na to što je navikla da ne bude uključena u odluke o svom životu, nastojte je uključiti u donošenje istih. Još uvijek se u praksi često susrećemo sa prevaziđenim medicinskim modelom pristupa osobama s invaliditetom u kojem je uobičajeno da profesionalci/ke predvođeni medicinskim timom umjesto osobe s invaliditetom donose odluku o tome šta je za nju najbolje. Ovo je posebno naglašeno kod žena s intelektualnim teškoćama. Ipak, u kreiranju i pružanju usluga zaštite od nasilja uvijek imajte na umu socijalni (društveni) pristup invalidnosti koji je i osnov Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. To ne znači isključiti mišljenje profesionalaca/ki svih profila, već stvoriti ambijent partnerstva i saradnje između žrtve nasilja koja je žena s invaliditetom i stručnih radnika/ca.

✓ **Izbjeći (ostaviti po strani) sopstvene predrasude**

Osobe s invaliditetom su često predmet predrasuda šireg društva zbog kompleksnog problema izolovanosti, milosrdne i patetične slike koju najčešće vidimo u medijima pa gotovo niko nije imun na neku vrstu

predrasuda o osobama, a posebno ženama s invaliditetom. Iako stručni radnici/ce u sistemu zaštite od nasilja u porodici i nasilja prema ženama spadaju u grupu koja ima više znanja i informacija te manje predrasuda u odnosu na različite društvene grupe, žene s invaliditetom svjedoče da ipak u kontaktu s njima nailaze na mnogobrojne predrasude i da ih upravo takvi stavovi sprečavaju da ravnopravno koriste resurse koje zajednica ima u zaštiti od nasilja, ali i mnoge druge usluge (npr. zdravstvena zaštita). Zbog nepristupačnosti usluga žene s invaliditetom se rijetko pojavljuju kao korisnice usluga, a upravo taj nedostatak kontakta i iskustva uskraćuje stručnim radnicima/cama priliku da kroz praksu dobiju više informacija o ženama s invaliditetom i prevaziđu društveno ukorijenjene predrasude.

Osnovna preporuka za osobe koje nemaju iskustva u radu sa osobama s invaliditetom glasi: „Fokusirajte se na osobu, a ne na njen invaliditet!”

Razgovarajte slobodno i uobičajeno, bez ustezanja služeći se izrazima poput: “Vidimo se” ili “Pozdravljam te, trčim dalje” ili “Čujemo se”, “Možemo li pješke do tamo?” bez obzira o kakvom se invaliditetu radi kod osobe s kojom razgovarate.

Osigurajte da žrtva nasilja koja je žena s invaliditetom osjeti sigurnost tako što nećete pokazati svoj strah od invaliditeta, zaprepašćenje ili sažaljenje vezano za invaliditet (ne miješati s empatijom). Nemojte komentarisati njihovo fizičko stanje i uvijek radije pitajte: “Šta možete?” nego “Šta ne možete?”.

✓ **Koristiti dostupne resurse i učiniti postojeće resurse dostupnijim**

- Skloništa za žene s invaliditetom koje su žrtve nasilja bi trebalo da su pristupačna za korisnice koje se kreću otežano ili uz pomoć nekog ortopedskog pomagala. Ako je prostor pristupačan za osobe koje koriste invalidska kolica, obično će biti pristupačan i za sve druge. Ne bi trebalo biti arhitektonskih prepreka za pristup sobi za spavanje, toaletu (uključujući i tuš), trpezariji i zajedničkim prostorijama. Preporučuje se da rute kojima je predviđeno kretanje nemaju prepreke, a to je važno i za osobe koje se otežano kreću i za osobe s oštećenjem vida.
- Usluge individualnog i/ili grupnog savjetovanja i SOS telefonske linije bi trebale biti dostupne u najvećoj mogućoj mjeri ženama sa svim vrstama invaliditeta – ostaviti mogućnost komuniciranja pisanim porukama, obezbijediti znakovnog tumača, obezbijediti da prostor bude fizički pristupačan, a pisane informacije (brošure i sl) dostupne u audio-formatu.
- Uključite organizacije osoba s invaliditetom (posebno žena s invaliditetom) u treninge o komunikaciji i postupanju s osobama koje imaju različite vrste oštećenja koja su dovela do invaliditeta.

- Servisima/organizacijama koji pružaju usluge vezane za invalidnost (usluge personalne asistencije, specijalnog prevoza i sl) treba staviti na raspolaganje edukacije o tome kako prepoznati simptome nasilja prilikom pružanja usluga.
- Prikupljajte podatke o broju žena s invaliditetom koje su žrtve nasilja da bismo spriječili da ova posebno ranjiva grupa bude dio nevidljive statistike. Prikupljanjem odgovarajućih podataka možemo kreirati prilagođene usluge i pratiti napredak u prijavljivanju nasilja.

LITERATURA

1. A. B. Andrews and L. J. Veronen, "Sexual assault and people with disabilities", *Journal of Social Work and Human Sexuality*, vol. 8, No. 2 (2006); and The International Network of Women with Disabilities, "Violence against women with disabilities", Center for Women Policy Studies, 2011.
2. Ajduković, M, Rusac, S, i Ogresta, J: Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji, 2007.
3. Ajduković, D, Ajduković M: Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učinit; Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2010.
4. Barrett, K.A, O'Day, B, Roche, A, Carlson, B.L, Intimate partner violence, health status, and health care access among women with disabilities. *Women's Health Issues*; 2009, 19(2): 94–100
5. Baylor College of Medicine Center for Research on Women with Disabilities. (n.d.). Violence Against Women with Disabilities - Fact Sheet #1: Findings from Studies Conducted by the Center for Research on Women with Disabilities At Baylor College of Medicine, 1992–2002.
6. Breiding, M.J, Armour, B.S: The association between disability and intimate partner violence in the United States. *Annals of Epidemiology*; 25(6): 455-457. doi: 10.1016/j.annepidem.2015.03.017, 2015.
7. Daphne: Moć promene, Fenomena Kraljevo, 2008.
8. Grupa autora: Priručnik – Multisektorski odgovor na nasilje nad ženama i nasilje u porodici, Vlada Republike Srpske, 2018.
9. Grupa autora: Priručnik za tužioce za procesuiranje predmeta nasilja u porodici, 2017.
10. Hughes, R.B, Lund, E.M, Gabrielli, J, Powers, L.E, Curry, M.A, Prevalence of interpersonal violence against community-living adults with disabilities: a literature review. *Rehabilitation Psychology*; 56(4) 302-19, 2011.
11. Human Rights Watch: Ženska prava za žene i djecu s invaliditetom, 2012, str. 5
12. J. C. Chang and others, "Helping women with disabilities and domestic violence: strategies, limitations, and challenges of domestic violence programs and services", *Journal of Women's Health* (2003); C. A. Howland et. al, "Programs delivering abuse intervention services to women with disabilities (Houston, Texas, United States, Center for Research on Women with Disabilities, 2001).
13. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006, str. http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gender-centarrs/Documents/-CEDAW_308094062.pdf
14. Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici, Službeni Glasnik Bosne i Hercegovine – Međunarodni ugovori, br. 19/13, 2011.
15. Leslie Myers, "People with disabilities and abuse" (Independent Living Research Utilization)

16. Louise Hooper, „The Istanbul Convention and Criminal Law”, WAVE Training Institute (TI), Vienna, 11.20.2018–11.21.2018.
17. Muller G: Vratiti svoju djelotvornost i samopoštovanje, Kuća Seka, 2011.
18. Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (jedanaesto zasijedanje, 1992) Nasilje nad ženama, https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/opsta_preporuka_br19.pdf
19. Opšti protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Sl. Glasnik 104/13)
20. Plummer, S.B, Findley, P.A, Women with disabilities' experience with physical and sexual abuse: Review of the literature and implications for the field. Trauma Violence Abuse; 13(1), 2012, 15–29
21. Predmet Opuz protiv Turske, (Aplikacija br. 33401/02), European Court of Human Rights
22. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Rashida Manjoo
23. Zakon o slobodi pristupa informacijama Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 20/01)
24. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni Glasnik Republike Srpske br. 102/12, 108/13 i 82/15
25. Žegarac, N: “Od problema do vođenja slučaja”, *Priručnik za praktičare*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Centar za istraživanje u socijalnoj politici i socijalnom radu, 2015.
26. Žegarac, N. i Džamonja Ignjatović T: Instrumenti procjene u socijalnoj zaštiti: upitnici, skale i tehnike, Beograd: Centar za primijenjenu psihologiju, 2010.
27. <https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/healthyliving/family-violence-and-women-with-disabilities#lp-h-3>
28. <https://www.savez-slijepih.hr/hr/clanak/pristup-komunikacija-sa-slijepim-osobama-128/>

IMPRESUM

NASLOV:

Mi smo tu zbog njih - omogućimo im dostojanstven život bez nasilja! Priručnik za razumijevanje nasilja u porodici i nasilja prema ženama sa smjernicama za ophođenje

AUTORKE:

Amela Bašić Tomić
Gorica Ivić
Milijana Jaćimović
Radmila Žigić
Tanja Mandić Đokić

IZDAVAČICA:

Nada Golubović

UREDNIKA:

Nada Golubović

LEKTORISALA:

Slobodanka Živković

ŠTAMPA:

Grafid d.o.o. Banja Luka

TIRAŽ:

200

Banja Luka, februar 2019.

